

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування факультету)

Кафедри загальної психології і психологічного консультування

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна (дипломна) робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр »

«Структурні компоненти стресостійкості студентів під час війни»

(тема кваліфікаційної роботи українською мовою)

« Structural components of stress resistance of students during the war »

(тема кваліфікаційної роботи англійською мовою)

Виконала: здобувачка заочної форми навчання
спеціальності 053"Психологія

Освітня програма Психологія/Соціологія

Григор'єва Тетяна Михайлівна

Керівник: к.психол.н., доцент кафедри загальної
психології і психологічного консультування

Мартинюк Ю.О. _____

Рецензент: к.психол.н., доцент кафедри загальної
та диференціальної психології Ульянова Т.Ю

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
загальної психології та
психологічного консультування
№ 4 від 29.11. 2023 р.

Захищено на засіданні екзаменаційної комісії
протокол № ____ від « ____ » _____ 2023 р.
Оцінка ____ / ____ / ____
(за національною шкалою, за шкалою ECTS, бал)

Завідувач(ка) кафедри
_____ д.психол.н., проф. Кіреєва З.О.
(підпис)

Голова екзаменаційної комісії
_____ д.психол.н., проф. Родіна Н.В.
(підпис)

ОДЕСА 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ	6
1.1. Підходи до проблеми дослідження стресостійкості	6
1.2. Поняття стресостійкості та її структури в психологічній науці	11
1.3. Особливості навчальної діяльності та особистісних особливостей студентів.	16
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ НАПРЯКІВ НАВЧАННЯ	24
2.1. Організація дослідження особливостей стресостійкості студентів різних напрямків навчання.	24
2.2. Методи дослідження особливостей стресостійкості студентів різних напрямків навчання.	25
Висновки до другого розділу	28
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ НАПРЯКІВ НАВЧАННЯ	30
3.1. Результати дослідження вольового компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання	30
3.2. Результати дослідження емоційного досвіду як компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання.	36
3.3. Результати дослідження психофізіологічного компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання	40
3.4. Результати дослідження мотиваційного компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання	47
3.5. Кореляційний аналіз особливостей стресостійкості студентів різних напрямків навчання.	66
Висновки до третього розділу.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	80
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. У час зростання кількості і сили шкідливих впливів особливу увагу привертає проблема стресостійкості особистості. Отже, дослідження стресостійкості здобувачів вищої професійної освіти є дуже актуальною в наш час, оскільки навчальна діяльність студентів завжди була пов'язана з високим рівнем стресу: підготовка до практичних пар, до заліків та іспитів, окремо необхідно відмітити державні іспити.

Водночас вплив стрес-факторів сучасного навколишнього середовища додатково збільшує це навантаження, таких як коронавірус, війна та помітного підвищення стресогенності сучасного соціального і природного середовища. У студентів спостерігається часте порушення емоційної, когнітивної, поведінкової та мотиваційної сфер діяльності, що пов'язано з підвищеним стресом і зі зниженим рівнем стресостійкості.

Зокрема, студенти глибоко переживають те, що відбувається в Україні, тому що в цих переживаннях відображаються почуття мільйонів українців, які вболівають за свою країну, тривожаться за рідних, болісно сприймають страждання людей і мріють про перемогу. Саме тому розгляд особливостей стресостійкості студентів є дуже актуальною проблемою для сучасного суспільства та особливо для громадян України.

Необхідно також зазначити, що стресостійкість являє собою складну системну характеристику людини, яка відображає її здатність успішно здійснювати свою діяльність у складних та екстремальних умовах, тому актуальним постає також вивчення саме особливостей стресостійкості студентів різних напрямків навчання. Отже, вивчення проблеми стресостійкості, механізмів та засобів її формування належить науковцям Г. Васильченко, Н. Жигайло, В. Крайнюк, Т. Титаренко, А. Фомінова.

При цьому освітнє середовище як чинник ефективності цілеспрямованого навчально-виховного впливу були розглянуті у роботах (Я. Корчак, А. Бейтс, Л. Гатчинсон, В. Девсон, С. Братченко, В. Слободчиков, С. Максименко, Г. Балл), а питання прояву стресу в студентській молоді

висвітлені у працях О. Кокун, І. Меньшикова, Ю. Щербатих, Д. Брайт, Ф. Джонс тощо.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості стресостійкості студентів різних напрямків навчання.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність поняття «стресостійкість» та її структурних компонентів у психологічній науці.
2. Дослідити особливості мотиваційного, вольового, емоційного та психофізичного компонентів стресостійкості у студентів з різних напрямків навчання.
3. Встановити особливості стресостійкості у студентів різних напрямків навчання.

Об'єкт дослідження: стресостійкість.

Предмет дослідження: особливості стресостійкості студентів різних напрямків навчання.

Методи дослідження: **теоретичні:** аналіз науково-психологічної літератури, синтез, узагальнення та систематизація, порівняння; **емпіричні:** Методика Е. В. Ейдмана для визначення вольової саморегуляції особистості; Методика діагностики темпераменту Яна Стреляу; Методика мотивація успіху і уникнення невдачі (автор А. А. Реан); Методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Праге; Методика визначення основних мотивів вибору професії (автор: Є.М. Павлютенков); **математико-статистичні:** описова статистика, кореляційний аналіз.

База проведення емпіричного дослідження: дослідницька робота проводилась на базі університету ОНУ імені Мечникова на факультеті психології та соціальної роботи, факультеті біології та факультеті хімії та фармації. Вибірка студентів, які прийняли участь в емпіричному дослідженні складало 90 осіб віком від 18 до 22 років різних курсів навчання, а саме студенти психологи, хіміки/фармацевти та біологи, які дали згоду давати інформацію за запитом дослідника.

Практична значущість дослідження. Отримані дані можуть використовуватись для вироблення тренінгових програм для підвищення рівня стресостійкості студентів різних напрямків навчання. Проведені дослідження можуть лягти у іноваційні методи навчання та освіти програми з урахуванням стрес-факторів сучасного навколишнього середовища.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, таблиць - 16, графіків - 14, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний об'єм роботи - 89 сторінок, з них основної роботи 79 сторінок. Список використаної літератури складає 70 джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ

1.1. Підходи до проблеми дослідження стресостійкості

У науковій літературі поняття "стресостійкість" представлено в різних значеннях: як особливість, що захищають від порушення гомеостазу; як реакція або стан, що допомагає адаптуватися і впоратися з психофізіологічним напруженням; як трансактний процес - безперервний процес взаємодії індивіда із середовищем. При цьому кожен підхід до визначення стресостійкості доповнює інший та визначає цілісну картину поведінки людини в процесі адаптації до мінливих умов життєдіяльності.

У психологічній науці стресостійкість розглядають як стан організму, що лежить в основі пристосування організму до різноманітних впливів зовнішнього середовища та виступає чинником, який сприяє психічній адаптації та захисту організму від порушень, зачіпає психофізіологічний, психологічний, соціально-психологічний рівні регуляції.

Системно-структурний напрям передбачає розгляд стресостійкості як здатності зберігати себе в умовах середовища, що змінюється в деяких межах. Так, Теплюк О.Ю. розглядав стресостійкість як здатність до певних цілеспрямованих та усвідомлених особою психофізіологічних відповідей або адаптивних дій, що допомагають відновити гомеостаз організму та впоратися з подіями, які ускладнюють взаємодію із середовищем, із зовнішніми або внутрішніми подразниками [43,63].

Згідно з цим підходом стресостійкість розглядають як процес адаптації, що являє собою неспецифічну реакцію організму на будь-який значущий подразник. У своєму розвитку неспецифічна реакція проходить три стадії: реакцію тривоги, під час якої опір організму знижується, а потім вмикаються захисні механізми; стадію резистентності, коли організм чинить ефективний опір або адаптується до нових умов; стадію виснаження, в якій виявляється неспроможність захисних механізмів і наростає порушення адаптації та узгодженості життєвих функцій. Якщо в організму достатньо

пристосувальних можливостей, то відбувається ефективне реагування на стрес, що дає змогу мобілізувати організм і примножити можливості для здорового пристосування до нього. За нестачі можливостей пристосування (адаптації) до стресу та неможливості уникнути стресової ситуації виникає часткове або повне порушення узгодженості діяльності систем організму, а в низці випадків подальше вироблення патологічних форм подолання негативних наслідків [11, 26,34,44].

У вітчизняній психології, вивчаючи стресостійкість, зазначали, що активізація симпатичної нервової системи забезпечує мобілізацію організму, готовність до дії.

Р. Лазарус і Р. Лаунер вважали, що стресостійкість - це результат певних стосунків між характеристиками висунутої вимоги та ресурсами людини, тож якість цих стосунків опосередковується через когнітивні процеси оцінювання: ситуація оцінюється як виклик за умови врівноваженого співвідношення між вимогами та здібностями для людини, а коли стресор оцінюється як такий, що спричинює шкоду, то порушується відчуття власної цінності та з'являються такі емоції, як сум або гнів; якщо ж ситуація оцінюється як небезпечна, то виникає тривога. При цьому всі стресові емоції спрямовано мобілізують людину і готують до певних дій для вирішення проблеми [2].

В психології також розглядають стресостійкість як готовність людини до діяльності в напружених ситуаціях, що сприяє швидкому та правильному використанню знань, досвіду, особистих якостей, збереженню самоконтролю та перебудові діяльності за появи непередбачуваних перешкод. До числа умов, що зумовлюють стресостійкість людини як готовність до діяльності в напружених ситуаціях, відносять: зміст поставлених завдань, їхню складність, новизну; обстановку діяльності, мотивацію, оцінку ймовірності досягнення мети, самооцінку, нервово-психічний стан і, крім того, емоційну стійкість до стресової ситуації [15,65].

М.І. Наєнко стресостійкість розглядав як здатність особистості зберігати адекватність психічного стану та ефективність діяльності в екстремальних умовах.

Під стресостійкістю Т.А. Ткачук розуміє інтегративну властивість людини, що характеризує ступінь її адаптації до впливу екстремальних чинників зовнішнього (гігієнічні умови, соціальне оточення тощо) і внутрішнього (особистого) середовища та діяльності; визначається рівнем функціональної надійності суб'єкта діяльності та розвитку психічних, фізіологічних і соціальних механізмів регуляції поточного функціонального стану й поведінки в цих умовах; виявляється в активації функціональних ресурсів (та оперативних резервів) організму та психіки; а також у зміні функціональних ресурсів (і оперативних резервів) організму і психіки, а також у зміні психіки, а також у зміні працездатності та поведінки людини, спрямованих на запобігання функціональним розладам, негативним емоційним переживанням і порушенням ефективності та надійності діяльності [8,38,66].

І. Ф. Аршава стресостійкість розглядав за критерієм її значимості для успішного урівноваження суб'єкта зі зміною середовищем, спрямованого на збереження або відтворення гомеостазу, досягнення або підтримки психічного стану оптимального функціонування. Вчений пропонував шукати операціональні ознаки стресостійкості у показниках психічних станів, відображених у свідомості. При такому підході показниками стресостійкості є асиміляційна і акомодативні активності, які, у свою чергу, проявляються у стані здоров'я людини, особливості реалізації нею вищих психічних функцій, психологічному благополуччі, показниках рівня сформованості емоційного інтелекту і домінуючих в її досвіді стратегіях психологічного подолання стресу [2,68,69].

З погляду системного підходу стресостійкість розглядають у контексті системної моделі адаптації людини як цілісної, багаторівневої та самокерованої системи, що включає біологічний, психологічний, соціально-

психологічний рівні та спрямована на підтримання сталої взаємодії індивіда з навколишнім середовищем.

Так, Ф.Б. Березін, розглядаючи стресостійкість як багатовимірний процес, що зачіпає психофізіологічний, власне психічний і соціально-психологічний рівні регуляції, вказував на особливості цього процесу на всіх рівнях: психофізіологічна адаптація виявляється у змінах психофізіологічних співвідношень, які не дають можливості появи порушень соматичного здоров'я, функціональних розладів різних систем органів, психосоматичних захворювань. Згідно з думкою вченого, стресостійкість захищає від прояву різноманітних форм прикордонних невротичних і неврозоподібних порушень, тривоги, емоційного напруження, а соціально-психологічна адаптація пов'язана із захистом міжособистісних стосунків, зниженням конфліктності та ймовірності соціальної ізоляції, поведінкової девіації [39,42].

Л. Б.Сікорська вважала, що стресостійкість це стабільна спрямованість емоційних переживань за їхнім змістом на позитивне розв'язання завдань, тобто властивість особистості, що характеризується такою взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних і мотиваційних компонентів психічної діяльності людини, що забезпечують оптимальне досягнення мети діяльності у складній емотивній ситуації [49].

А.Л. Церковський розглядав стресостійкість як індивідуальну психологічну особливість, що полягає у специфічному взаємозв'язку різнорівневих властивостей інтегральної індивідуальності, яка забезпечує біологічний, фізіологічний і психологічний гомеостаз системи та веде до оптимальної взаємодії суб'єкта з навколишнім середовищем у різних умовах життєдіяльності та діяльності [41].

Стресостійкість розуміють як системно-організований процес внутрішньої психічної активності людини з ініціації, побудови, підтримання та управління різними видами і формами довільної активності, які безпосередньо реалізують досягнення цілей, що приймає людина. Від ступеня

досконалості стресостійкості залежить успішність, надійність, продуктивність, кінцевий результат будь-якого акту довільної активності.

Необхідно зазначити, що з позиції теорії функціональних систем, стресостійкість організму до емоційного стресу визначається як стійкість діяльності окремих функціональних систем організму, які в сукупності визначають стабільність життєво важливих функцій організму.

У працях Л.Г. Дикої стресостійкість пов'язують з умінням людини орієнтуватися на певні цілі, з характером часової перспективи, організацією своєї діяльності [37].

С.Ю. Візитова розглядала стресостійкість як психологічний феномен, що містить у собі кілька аспектів: відповідну реакцію організму на травмувальний вплив; якість, яка не дає розвинутися ситуації, обтяженої й ускладненої перебігом певних подій; емоційну реакцію на певну подію; процес конфліктної взаємодії та суперечливого зіткнення індивіда з навколишнім світом [10].

Стресостійкість останнім часом дедалі частіше розглядають у професійному і соціально-психологічному контексті. Так, К. В. Судаков стресостійкість розглядав як індивідуальну здатність організму зберігати нормальну працездатність, як ступінь адаптації до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності та здатність до соціальної адаптації, яка допомагає зберігати значущі міжособистісні зв'язки [56].

В рамках особистісного підходу, В. О. Плахтієнко розглядав стресостійкість через призму такої властивості темпераменту, що дає можливість ефективно виконувати цільові завдання діяльності за рахунок оптимального використання резервів нервово-психічної емоційної енергії [4].

В рамках цього підходу стресотійкість пов'язується із резервами нервово-психічної енергії: силою нервової системи по відношенню до збудження і гальмування, рухливістю, лабільністю нервових процесів.

У сучасних дослідженнях стресостійкість розглядають як властивість особистості, яка складається із сукупності таких компонентів:

психофізіологічного - тип, властивості нервової системи; мотиваційного, що визначає емоційну стійкість; емоційного досвіду особистості, накопиченого в процесі подолання негативних впливів екстремальних ситуацій; вольового, що виражається у свідомій саморегуляції дій, приведенні їх у відповідність до вимог ситуації; професійної підготовленості, поінформованості та готовності до стресу.

Таким чином, стресостійкість слід вважати інтегративною властивістю особистості, що відображає системні характеристики вольових, інтелектуальних, емоційних і мотиваційних компонентів психічної самоорганізації суб'єкта, яка забезпечує оптимальне й успішне досягнення мети діяльності в проблемній ситуації або умовах життя, зокрема екстремальних.

1.2. Поняття стресотійкості та її структури в психологічній науці

Останнім часом для виокремлення специфіки реагування залежно від особливостей ставлення людини до ситуації та від її здатності зрозуміти її в поведінковому підході виникла потреба у виокремленні структурних компонентів стресотійкості.

Водночас залежно від характеру діяльності структурні компоненти стресотійкості займають у ній різні "рангові місця", при цьому "питома вага" складових компонентів не завжди однакова. Усі вони перебувають у певному взаємозв'язку, і можлива компенсація слабкості одних за рахунок більшої розвиненості інших [18].

В психології розуміння структури стресотійкості особистості базується на традиційно сформованому підході до уявлення про структуру психіки. Зважаючи на це, стресотійкість можна розглядати як динамічну структуру, основними компонентами якої є: емоційний компонент, накопичений у процесі подолання складних ситуацій, що виявляється в упевненості, у почутті

насаги й задоволення від виконання завдання; вольовий компонент, що виражається в самовладнанні, самоконтролі, свідомому самоконтролі, свідомому саморегуляційному управлінні діями, приведенні їх у відповідність із вимогами ситуації\$ інтелектуальний компонент відображає розумову працездатність, тип мислення.

О.С. Асмаковець стресостійкість розглядав як властивість, що впливає на результат діяльності (успішність/неуспішність), і як характеристику, що забезпечує гомеостаз особистості як системи, тобто з точки зору діяльнісного (зовнішнього) та особистісного (внутрішнього) компоненту [33].

Деякі вчені виокремлюють ще низку структурних компонентів: мотиваційний, що відображає спрямованість особистості на виконання поставленого завдання, що представлений проявом різних мотиваційних тенденцій, що виконують спонукальну, смислотворчу та регулятивну функцію; фізіологічний компонент, що визначає запас енергетичних можливостей організму; пізнавальний забезпечує функцію створення, структурування орієнтувальної основи професійної діяльності, поточного аналізу та прогнозування динаміки службових ситуацій; операційний (моторний), що забезпечує володіння способами та прийомами діяльності, необхідними навичками й уміннями з використання технічних та інших засобів; комунікативний компонент, що характеризує соціально-психологічний аспект діяльності особистості, стан готовності до взаємодії [21,35,67].

О.В. Лозгачова зазначала, що у структурі стресостійкості як якості особистості розглядають наступні компоненти: психофізіологічний (тип, властивості центральної нервової системи); мотиваційний (сила мотивів); емоційний досвід особистості, накопичений у процесі подолання негативних впливів екстремальних ситуацій; вольовий, який виражається у свідомій саморегуляції дій, приведенні їх у відповідність до вимог ситуації; професійне навчання, що є невід'ємним компонентом діяльності; професійне виховання, що є важливим компонентом діяльності [54].

Зазначимо, що до особистісного (внутрішнього) компоненту стресостійкості відносять: психофізіологічний компонентів стресостійкості - особливості нервової системи та темпераменту; емоційний компонент - особливості емоційної сфери та здатність протистояти стресорам, адаптуватися; мотиваційний компонент включає особливості мотивації, установки особистості, ціннісні орієнтації; вольовий компонент - особливості вольової регуляції тощо.

Психофізіологічний компонент. Так, О.М. Борисова довела, що суб'єкти з рухливістю нервових процесів вирізняються високою працездатністю в напружених умовах. На думку вченої, особи з інертністю характеризуються зниженою активністю, високою тривожністю, замкнутістю, зривами в діяльності, які є індикаторами низької стресостійкості [12].

У психології проведені дослідження показали, що особи зі слабкою нервовою системою більше схильні до дистресу, оскільки у слабких суб'єктів у спокої енерговитрати вищі, і це свідчить про менші енергетичні ресурси, які можуть бути мобілізовані в умовах стресу [24].

Г.С. Нікіфоров показав, що більша успішність за стресогенних умов діяльності безумовно властива особам із рухливістю нервових процесів. Так, З.Г. Туровська відзначала важливість високої рухливості нервових процесів у праці операторів хімічних виробництв [23,51].

У роботах Л.М. Мітіної показано, що порушення врівноваженості нервових процесів супроводжується зниженням резистентності до стресу. Вчена стверджувала, що в більшості екстремальних видів діяльності, насичених неочікуваними, надскладними, низькостереотипними завданнями, більші шанси на успіх мають особи із сильною, рухливою та врівноваженою нервовою системою, яка забезпечує високу стресостійкість [25].

Емоційний компонент. В психологічній науці зазначається, що емоційний компонент стресостійкості характеризується попереднім досвідом переживань.

Різноманітні психологічні дослідження показали, що емоційний компонент стресостійкості забезпечує розуміння своїх емоцій та емоцій інших людей для кращої адаптації в стресових умовах.

На думку вчених Т.Хомса та Р.Райха, емоційний компонент стресостійкості проявляється у здатності витримувати певні психофізичні навантаження і переносити стреси без шкоди для організму і психіки [1,6].

Мотиваційний компонент. Зазначимо, що відповідно до закону Йеркса-Додсона чим вища сила мотивації (напруження, активації), тим вища результативність діяльності в стресогенних умовах, але цей зв'язок зберігається до певного, оптимального рівня, за яким подальше мотиваційно-емоційне напруження призводить до погіршення ефективності діяльності.

А.Л.Церковський у своїх дослідженнях зазначав, що мотивація досягнення успіху властива людям із середнім рівнем стресостійкості, що свідчило про те, що однією з важливих умов для продуктивної діяльності є середній рівень стресостійкості. Переважання мотивації уникнення невдачі в людей із низьким рівнем стресостійкості також узгоджується з уявленнями про її зв'язок із захисною поведінкою та їхній негативний вплив на успішність діяльності. При цьому найяскравіше виражена тенденція руху показників від мотивації досягнення успіху до мотивації уникнення невдачі у людей із низьким рівнем стресостійкості [22,61,63].

Зазначимо, що отримані дані в психологічній науці свідчать про те, що рівень стресостійкості має зв'язок з оптимальністю мотиваційного комплексу, що визначає ефективність професійної мотивації, тобто вищий рівень стресостійкості відповідає вищому рівню внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації, тоді як нижчий - зовнішньо негативній.

Вольовий компонент. Т.Г. Бохан, вважала, що необхідною характеристикою стресостійкості та цілісного процесу адаптації є здатність регулювати емоційні стани, тобто вольова саморегуляція: здатність бути емоційно стабільним, психічно стійким [9].

Водночас на психологічному рівні вольова саморегуляція являє собою стихійне й усвідомлене використання людиною різноманітних прийомів і технологій, що допомагають нормалізувати або налаштувати потрібним чином свій емоційний стан [30].

У результаті вольової саморегуляції можуть виникати три основні ефекти: заспокоєння, що призводить до усунення емоційної напруженості; відновлення, в результаті чого відбувається послаблення проявів стомлення; активізація - підвищення психофізіологічної реактивності.

Отже, вольова саморегуляція виконує роль універсального механізму, за допомогою якого індивід може протистояти стресу, і що вищий рівень такої саморегуляції, то більша стресостійкість особистості [28,29,31].

Водночас діяльнісний (зовнішній) компонент стресостійкості охоплює все різноманіття потенційних зовнішніх джерел стресу: професійне навчання, виховання тощо. Так, стресостійкість покачали розглядати на рівні основної соціальної діяльності особистості: пізнання, спілкування, за допомогою яких здійснюється як інтеріоризація зовнішніх дій, так і формування внутрішнього життя особистості, що найточніше відображається у стилях діяльності людини [59,70].

Є.О. Клімов вважав стиль діяльності інтегральним ефектом взаємодії суб'єкта й об'єкта, що детермінується як властивостями особистості, так і умовами середовища. Причому наявність такого стилю забезпечує людині найефективнішу адаптацію взагалі та здатність протистояти стресовим впливам зокрема [16,62].

О.П. Патинок зазначав, що успішність протидії агентам стресу залежить від сформованості індивідуального стилю діяльності, хоча ефективність самої діяльності при цьому може бути й невисокою [57].

Таким образом, стресостійкість це динамічна структура, основними компонентами якої є: психофізіологічний компонент - властивості центральної нервової системи; мотиваційний компонент представлений проявом різних мотиваційних тенденцій, що виконують спонукальну,

смыслотворчу та регулятивну функцію; емоційний компонент - досвід особистості, накопичений у процесі подолання негативних впливів у стресових ситуаціях; волевий компонент, який виражається у свідомій саморегуляції дій, приведенні їх у відповідність до вимог ситуації; професійне навчання та виховання, що є невід'ємним компонентом діяльності.

1.3 Особливості навчальної діяльності та особистісних особливостей студентів.

Коли людина включається в різного роду діяльність, зокрема навчальну діяльність, вона набуває цілої низки властивостей, а саме: самоконтроль, саморегуляцію, самоорганізацію, контроль і координацію психічних явищ із суб'єктивними й об'єктивними умовами активності [3].

У роботах І.С. Якіманської підкреслюється, що навчальна діяльність являє собою систему розумових і практичних дій, що забезпечують засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками [32].

При цьому В.Я. Ляудис зазначав, що навчальна діяльність характеризується взаємодією процесів навчання і дій, які засвоюються суб'єктом у процесі навчання. Це визначення враховує суб'єктивний аспект навчальної діяльності, вважаючи, що в процесі засвоюваної дії, з одного боку, модифікується певна предметна галузь, а з іншого - процес засвоюваної дії викликає зміни в особистості студента. Отже, навчальна діяльність спрямована на перетворення дійсності та саморозвиток студентів шляхом перетворення їх суб'єктного досвіду за рахунок присвоєння елементів соціального досвіду [13,20].

Зазначене визначення вказує на суб'єктивну спрямованість навчальної діяльності, що виражається в постійному розширенні суб'єктного досвіду студентів за рахунок здобуття нових і модифікації наявних знань, умінь і навичок. При цьому основна увага приділяється змінам, які відбуваються в

самому студентові, особливо на рівні сформованості всіх сторін його діяльності.

На думку І. Г. Чистенко, навчальна діяльність являє собою вмотивовану активність того, хто навчається, для досягнення цілей навчання, у результаті якої студент з одного боку, засвоює знання, а з іншого - формується як особистість [58].

В.А. Пономаренко вважає, що навчальну діяльність слід розглядати як форму активності студентів, орієнтовану на набуття знань, умінь і навичок та розвиток психічних пізнавальних процесів. Саме активність, на думку вченого, є тим початком, який веде до розвитку студента як особистості [36].

Проте у сучасних студентів, які зазнають високих інтелектуальних та емоційних навантажень у процесі навчання у виші, сьогодні часто спостерігається негативна динаміка ставлення до навчальної діяльності. Однією з причин такого становища є зниження рівня їхньої стресостійкості в навчальній діяльності, що виражається в порушенні когнітивної, емоційної, мотиваційної та поведінкової сфер діяльності особистості студента [48].

Водночас позитивне ставлення студентів до навчальної діяльності являє собою свідому, вибіркову, активну позицію студента, що характеризується з емоційного боку її прийняттям, зі змістовного боку - гармонією мотивів у процесі розвитку стресостійкості через позитивні результати навчальної діяльності.

Так, у сучасній науковій літературі стресостійкість студентів у навчальній діяльності розглядається як комплексна властивість особистості, що містить у собі такі особистісні компоненти: адекватна самооцінка, висока працездатність, емоційна стійкість, низька особистісна та ситуативна тривожність, низький рівень нервово-психічного напруження, що забезпечують успішне досягнення мети діяльності та реалізується в когнітивній, емоційній, мотиваційній і поведінковій сферах діяльності особистості [14,19].

Проведені психологічні дослідження показали, що існують чинники, які впливають на розвиток стресостійкості, що сприяє позитивному ставленню до навчальної діяльності. До цих чинників можна віднести: зовнішні чинники - педагогічний вплив, міжособистісна взаємодія, система діяльності у виші, стимулювання; і внутрішні - психофізіологічні, соціально-психологічні, психолого-педагогічні особливості особистості [47].

М.Л. Хуторна описувала структуру особистісного компонента стресостійкості студента в ситуації випробувань та стресогенності, що включає адекватну самооцінку, інтернальний локус контролю, мотивацію досягнення успіху, емоційну стійкість.

Психологічні дослідження показали, що існує також група психологічних чинників, які гальмують процес розвитку стресостійкості. До них належать переживання дистресу, антиципація невдач, проблеми здоров'я, знижена самооцінка, дефіцит часу [7].

Причини низької стресостійкості у студентів пов'язані з такими компонентами: особистісний компонент - схильністю все ускладнювати, що виражається в надмірно серйозному ставленні до життя, навчання, роботи; поганий, неспокійний сон; сором'язливість, боязкість; мотиваційний компонент - страх перед майбутнім, думки про можливі неприємності й проблеми; песимізм, тенденція відмічати в житті здебільшого негативні риси [47].

Враховуючи вище зазначене в психологічній літературі відокремлюють наступні способи подолання стресу [34]:

Конструктивні способи подолання стресів у студентів і студенток: на першому місці - спілкування з друзями або коханою людиною, на другому - сон, відпочинок, зміна діяльності, на третьому - аналіз своїх дій, пошук інших варіантів.

Деструктивні способи подолання стресів у студентів і студенток: на першому місці - смачна їжа, на другому - агресія (виплеснути зло на іншу

людину), на третьому - сигарети. Причому у студенток це проявляється більшою мірою [48].

Отже, стресостійкість у студентів - комплексна властивість особистості, що характеризується необхідною адаптацією студента до впливу зовнішніх і внутрішніх чинників у процесі навчальної діяльності.

Відомо, що значну роль у процесі формування стресостійкості відіграють насамперед особистісні якості студента певної діяльності, які зумовлюють або успішну адаптацію в колективі, або призводять до загострення стосунків з оточуючими [17,40].

Так, для хіміків характерна схильність до професій "людина-речовина". До цієї сфери діяльності, згідно з Л. А. Коробейниковою і В. Г. Лисичкіним, можна віднести людей, чия професійна діяльність пов'язана з перетворенням і переробкою речовин, отриманням матеріалів. Хімікам притаманний унікальний, характерний тільки для них погляд на навколишній світ, що полягає в унікальному поєднанні абстрактних і наочних уявлень. Особливість хімічного мислення полягає в образних і модельних уявленнях про речовини та хімічні реакції на рівні мікросвіту. Таке мислення плюс акуратні руки, що тонко відчують, плюс особливе відчуття речовини і хімічного процесу - основа психологічного портрета хіміка, який безпосередньо працює з речовиною [32,50,60].

Студентів-хіміків відносять до типу людей, які постійно розв'язують виробничі або наукові завдання. Отже, майбутнім хімікам необхідно вміти працювати в команді, бути комунікабельними і стресостійкими. Не менш важлива акуратність, старанність і педантичність.

Необхідно зазначити, що згідно з даними досліджень у царині психології, для дівчат і юнаків, які навчаються на факультетах хімії, було встановлено, що адаптивні здібності в більшості випадків були низькими, оскільки більшість студентів характеризувалися низькою нервово-психічною стійкістю [55].

Сучасні дослідження показали, що невіддільними властивостями особистості не лише видатних хіміків минулого та сьогодення, але й успішних

студентів-хіміків виступають такі риси особистості, як сумлінність, точність і акуратність у справах, особлива ретельність у підготовці експерименту, надійність, серйозність ставлення до життя і до роботи, бажання перевіряти ще раз у лабораторії свої й чужі експериментальні дані.

Зазначимо, що психологічні дослідження показали, у майбутніх викладачів хімії відбувається формування стресостійкості за рахунок наявності у процесі навчання наступних принципів [46,]:

1. Принцип активності, коли активність зростає в разі, якщо є установка бути готовим долучитися до процесу обговорення чогось на лекції або практичній парі в будь-який момент;

2. Принцип творчої позиції, коли під час навчання студенти відкривають раніше невідомі власні особисті ресурси та можливості;

3. Принцип паритетних (суб'єкт-суб'єктних) взаємовідносин, коли обов'язково враховуються психологічні особливості всіх студентів, їхні почуття, емоції та переживання.

Водночас найбільшою мірою схильні до впливу стресу саме студенти психологи враховуючи специфіку їх майбутньої діяльності. Навчальне навантаження теж створює чималий стрес: величезна кількість різнобічної інформації, дисципліна, необхідність постійно "зубрити" матеріал, велика кількість іспитів і нескінченний моніторинг знань, спілкування з викладачами, майбутніми колегами тощо. Вплив цих чинників зумовлює рівень стресонестабільності студентів. Саме тому для формування стресостійкості велику роль має усвідомлення майбутньої професії у зв'язку з величезною відповідальністю за життя людей [27,40].

Так, С.І. Дяк зазначав у своїх дослідженнях, що студенти-психологи бакалаври мають значно нижчі показники стресостійкості ніж психологи магістри. У психологів бакалаврів знижена самооцінка стресостійкості, а магістрів загальна самооцінка стресостійкості середня. При цьому обидві групи показали середній ступінь схильності до стресорних впливів [45].

Однак, теоретичний аналіз психологічних досліджень показав, що студенти психологи мають сильну стійкість до стресів, рішучість, схильні до ризику і гострих відчуттів. Вони організовані, вміють добре контролювати свої емоції та поведінку. Їхній високий самоконтроль ґрунтується на чітко усвідомлених цілях і мотивах поведінки.

В.В. Болучевська, вивчаючи особливості студентів психологів, прийшла до висновку щодо їхньої стійкості до стресу: майбутні фахівці психологи рішучі, не губляться під час зіткнень із несподіваними обставинами, стійкі до стресу [42].

Необхідно зазначити, що студенти біологи вивчають загальні властивості та особливості розвитку живої природи. При цьому кожен з них спеціалізується на одному або декількох напрямках (зоологія, ботаніка, анатомія, генетика, мікробіологія тощо) або далі буде працювати на стику наук (біохімія, біофізика, біоекологія). Студент біолог збирає інформацію про об'єкт дослідження, наприклад, спостерігає за популяцією. Також проводить експерименти, аналізує та узагальнює отриману інформацію, застосовує її на практиці для вирішення деяких проблем. Саме тому майбутній фахівець повинен бути допитливим, спостережливим, відповідальним і терплячим.

Необхідні якості, якими повинен володіти майбутній фахівець біолог: аналітичне та критичне мислення; відповідальність; акуратність; відмінна пам'ять; фізична витривалість; добре розвинена дрібна моторика; пунктуальність; скрупульозність; уважність; працьовитість; цілеспрямованість; комунікабельність; бажання навчатися новому; стресостійкість; працездатність [52].

В деякі дослідження наголошується на тому, що студентам біологам потрібні наступні навички: вміння складати план дослідження, збирати інформацію та готувати матеріали до дослідження; знання, яке обладнання може знадобитися під час дослідження та вміння його підбирати або розробляти; вміння проводити дослідження, фіксувати результати та робити висновки; наявність великої зацікавленості у вивченні різних об'єктів

природи; вміння довгий час концентруватися на об'єкті вивчення; наявність аналітико-синтетичного та логічного мислення; наявність допитливості і спостережливості, терплячості і акуратності.

Таким чином, теоретичні дослідження показали, що студенти психологи мають сильну стійкість до стресів, рішучість, схильні до ризику, організовані, вміють добре контролювати свої емоції та поведінку; хімікам притаманний унікальний, характерний тільки для них погляд на навколишній світ, що полягає в унікальному поєднанні абстрактних і наочних уявлень, їм необхідно вміти працювати в команді, бути комунікабельними і стресостійкими; студент біолог має мати аналітичне та критичне мислення, бути відповідальним, акуратним, демонструвати фізичну витривалість, добре розвинену дрібну моторику, скрупульозність, уважність, працездатність, цілеспрямованість та стресостійкість.

Висновки до першого розділу

Системно-структурний напрям передбачає розгляд стресостійкості як здатності зберігати себе в умовах середовища, що змінюється в деяких межах; з погляду системного підходу стресостійкість розглядають у контексті системної моделі адаптації людини як цілісної, багаторівневої та самокерованої системи, що включає біологічний, психологічний, соціально-психологічний рівні та спрямована на підтримання сталої взаємодії індивіда з навколишнім середовищем; з позиції теорії функціональних систем, стресостійкість визначається як стійкість діяльності окремих функціональних систем організму, які в сукупності визначають стабільність життєво важливих функцій організму; професійному і соціально-психологічному контексті. стресостійкість розглядається як здатність організму зберігати нормальну працездатність, значущі міжособистісні зв'язки, ступінь адаптації до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності; в рамках особистісного підходу стресотійкість пов'язана із резервами нервово-

психічної енергії: силою нервової системи по відношенню до збудження і гальмування, рухливістю, лабільністю нервових процесів.

В психологічній науці у структурі стресостійкості як якості особистості розглядають наступні компоненти: психофізіологічний (тип, властивості центральної нервової системи); мотиваційний (сила мотивів успіху та уникнення невдач); емоційний досвід особистості, накопичений у процесі подолання негативних впливів екстремальних ситуацій; вольовий, який виражається у вольовій саморегуляції дій; професійне навчання та виховання, що є невід'ємним компонентом діяльності.

Основа психологічного портрета студенти хіміка: добре розвинене мислення, акуратність, старанність і педантичність, висока чутливість, особливе відчуття речовини і хімічного процесу, вміння працювати в команді, комунікабельність і стресостійкість. Водночас студенти психологи мають усвідомлювати особливості майбутньої професії, сильну стійкість до стресів, рішучість, не губляться під час зіткнень із несподіваними обставинами, а також вони схильні до ризику і гострих відчуттів, організовані, вміють добре контролювати свої емоції та поведінку, чітко усвідомлюють свої цілі і мотиви. Нарешті, студенти біологи допитливі, спостережливі, відповідальні і терплячі, відповідальні, фізично витривалі, працездатні, акуратні, пунктуальні, уважні, працюючі, цілеспрямовані, комунікабельні, стресостійкі.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ НАПРЯМКІВ НАВЧАННЯ

2.1. Організація дослідження особливостей стресостійкості студентів різних напрямків навчання.

Проведення дослідження, як найважливішого засобу наукового пізнання, вимагає чіткого планування, послідовності проведення певних кількісних і якісних змін. Теоретико-емпіричне дослідження мотивації особливостей стресостійкості студентів різних напрямків навчання проводилось у три етапи.

На першому етапі дослідження, що тривав з жовтня 2022 року по квітень 2023 року, проводився аналіз наукової літератури, що дозволив нам обґрунтувати мету і завдання, а також визначити предмет і об'єкт дослідження. На першому етапі відбувався аналіз наукової літератури, який використовувався з метою отримання вихідних даних для різнобічного дослідження стресостійкості, її основних компонентів (особливостей) та характеристик студентів, особливо тих, які навчаються за спеціальністю «Психологія», «Хімія» та «Біологія». По даній проблемі всього проаналізовано 53 літературних джерела. Був проведений збір теоретичного матеріалу та аналіз наукової літератури з наступних питань:

- підходи до проблеми дослідження стресостійкості;
- поняття стресостійкості та її структури в психологічній науці;
- особливості стресостійкості студентів.

Другий етап дослідження особливостей стресостійкості студентів різних напрямків навчання проходив з квітня по травень 2023 року. На даному етапі було визначено контингент дослідження, був розроблений психолого-діагностичний алгоритм, здійснено збір емпіричних даних, їх обробку. З

метою вирішення поставлених завдань для забезпечення об'єктивності дослідження психолого-діагностичний алгоритм включав:

1. Метод теоретичного аналізу та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження;
2. Метод психолого – діагностичного обстеження;
3. Методи математичної статистики.

Дослідницька робота проводилась зі студентами віком від 18 до 22 років факультету психології та соціальної роботи, факультету хімії та фармації, а також біологічного факультету ОНУ імені Мечникова.

На третьому етапі проведено інтерпретацію результатів, формулювання загальних висновків і оцінювання перспектив подальшої розробки проблеми. Отже, третій етап (тривалістю з серпня 2023 року по листопад 2023 року) полягав у диференціації та структуризації отриманих результатів дослідження.

Таким чином, дослідження проводилось в три етапи. На першому етапі був проведений теоретичний аналіз наукової літератури і сформовані: мета, завдання, предмет та об'єкт дослідження. На другому етапі був визначені: база дослідження та контингент, в який входили студенти віком від 18 до 22 років, які навчаються на факультеті психології та соціальної роботи, факультеті хімії та фармації, а також біологічному факультеті ОНУ імені Мечникова. На другому етапі було проведено діагностику особливостей стресостійкості студентів, враховуючи різні напрямки навчання. Третій етап включав обробку, аналіз та опис результатів дослідження.

2.2. Методи дослідження особливостей стресостійкості студентів різних напрямків навчання.

З метою виконання поставлених завдань дослідження був застосований наступний діагностичний апарат:

- Для дослідження особливостей прояву вольового компоненту стресостійкості студентів різних напрямків була обрана методика

«Дослідження вольової саморегуляції» розроблена Е.В.Ейдманом. Методика спрямована на дослідження величин індексів вольової саморегуляції за пунктами загальної шкали (В), індексів за субшкалами «наполегливість» (Н) і «самоконтроль» (С). Зазначимо, що кожен індекс – це сума балів, яка була отримана при підрахунку збігів відповідей респондента з ключем загальної шкали або субшкали. Методика містить шість маскувальних тверджень, тому загальний сумарний бал за загальною шкалою має перебувати у діапазоні від 0 до 24, за субшкалою «наполегливість» — від 0 до 16 і за субшкалою «самоконтроль» — від 0 до 13. Рівні вольової саморегуляції визначаються у зіставленні з середніми значеннями кожної шкали. Якщо вони становлять більшу половину максимально можливої суми збігів, то цей показник відображає високий рівень розвитку загальної саморегуляції, наполегливості або самоконтролю. Для загальної шкали ця величина дорівнює 12, для шкали «наполегливість» — 8, для шкали «самоконтроль» — 6.

- Для визначення емоційного досвіду студентів різних напрямків навчання, як компоненту стресостійкості була використана методика визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Раге. На підставі свого дослідження Томас Холмс і Річард Райх склали шкалу, в якій кожній важливій життєвій події відповідає певна кількість балів залежно від ступеня її стресогенності. На думку вчених, стресостійкість - це здатність витримувати певні психофізичні навантаження і переносити стреси без шкоди для організму і психіки. Тоді як, соціальна адаптація - процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища. Цей вид пристосування передбачає пошукову активність особистості, усвідомлення нею свого соціального статусу і соціально-рольової поведінки, ідентифікацію особистості та групи в процесі виконання спільної діяльності, прийняття індивідом норм, цінностей і традицій соціальної групи, як наслідок накопичення певного емоційного досвіду.

Обробка проводиться у формі додавання балів подій, які були присутні в житті тестованого за останній рік: велика ступінь опірності стресу - менше

150; висока ступінь опірності стресу - 150-199; порогова ступінь опірності стресу - 200-299; низька ступінь опірності стресу (вразливість) - 300 і більше.

- Для дослідження особливостей психофізичного компоненту стресостійкості, а саме особливостей нервової системи у студентів різних напрямків навчання була використана методика вивчення структури темпераменту Я.Стреляу. Методика спрямована на вивчення трьох основних характеристик типу нервової діяльності: рівня сили процесів збудження, рівня сили процесів гальмування, рівня рухливості нервових процесів, так само розраховується показник врівноваженості процесів збудження і гальмування за силою.

За відповідь «Так» нараховуються 2 бали, за відповідь «Не впевнений» - 1 бал, за відповідь «Ні» - 0 балів. Більшість питань по кожній шкалі є прямими, тобто на користь високого бала за шкалою говорить відповідь «так». Проте є «зворотні» пункти, тому в ключі перед номером шкали стоїть знак «-», і в цьому випадку 2 бали нараховуються за відповідь «Ні». «Сирий» бал за кожною шкалою порівнюється з діагностичними статистичними границями:

$(M \pm S)$, де M - середнє нормативної вибірки; S - стандартне відхилення.

Врівноваженість за силою A дорівнює відношенню сили з порушення F_d до сили щодо гальмування F_t : $A = F_d / F_t$. Отже, рівень процесів збудження - норма від 25 до 49, 62 - вище середнього; рівень процесів гальмування - норма від 21 до 43, 61 - вище середнього; рухливість нервових процесів - норма від 24 до 48, 58 - вище середнього; врівноваженою людиною є та, для якої значення A не виходить за межі інтервалу 0,85 - 1,15.

- Для виявлення особливостей мотиваційного компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання була використана методика «Мотивація успіху і уникнення невдачі» А.А. Реана. Методика дозволяє оцінити, яке прагнення більшою мірою визначає поведінку особистості: бажання досягти успіху або уникнути невдачі. Один бал отримують відповіді «так» на твердження 1-3, 6, 8, 10-12, 14, 16, 18-20 і відповіді «ні» на твердження 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17. Якщо випробуваний набирає

від 1 до 7 балів, то діагностується мотивація на невдачу, але коли ж сума від 14 до 20 балів, це мотивація на успіх. Проте якщо кількість набраних балів у межах від 8 до 13, слід вважати, що мотиваційний полюс не виражений, 8-9 балів свідчать про те, що мотивація ближче до уникнення невдачі, а 12-13 - ближче до прагнення досягти успіху.

- Як зазначено О.В. Лозгачовою професійне навчання та виховання є невід'ємним компонентом стресостійкості, що також дало нам можливість визначити мотиваційну спрямованість при обрані певного напрямку навчання, тому для визначення даних особливостей була обрана методика «Визначення основних мотивів вибору професії» (автор: Є.М. Павлютенков). Дана методика дозволяє встановити роль тих чи інших мотивів при виборі професії конкретним респондентом. Респонденту надається опитувальник, в якому міститься 18 суджень про професії. Ці судження висловлюють 9 груп мотивів. Для визначення основних мотивів вибору професії необхідно підрахувати суми за кожною групою мотивів. Групи мотивів, що мають максимальну кількість балів, є основними у виборі професії даними респондентами. Групи мотивів: соціальні, моральні, естетичні, пізнавальні, творчі, престижні, матеріальні, утилітарні та мотиви, що пов'язані зі змістом діяльності.

Таким чином, з метою вирішення поставлених завдань використано ряд методів для забезпечення об'єктивності дослідження: метод теоретичного аналізу і узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; метод психологічно - діагностичного обстеження, метод математичної статистики.

Висновки до другого розділу

Дослідження проводилось в три етапи. На першому етапі був проведений теоретичний аналіз наукової літератури і сформовані: мета, завдання, предмет та об'єкт дослідження. На другому етапі був визначені: база дослідження та контингент, в який входили студенти віком від 18 до 22 років, які навчаються на факультеті психології та соціальної роботи, факультеті хімії та фармації, а

також біологічному факультеті ОНУ імені Мечникова. На другому етапі було проведено діагностику особливостей стресостійкості студентів, враховуючи різні напрямки навчання. Третій етап включав обробку, аналіз та опис результатів дослідження.

З метою вирішення поставлених завдань використано ряд методів для забезпечення об'єктивності дослідження: метод теоретичного аналізу і узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; метод психологічно - діагностичного обстеження, що включав емпіричні: методику Е. В. Ейдмана для визначення вольової саморегуляції особистості; методику діагностики темпераменту Яна Стреляу; методику мотивація успіху і уникнення невдачі (автор А. А. Реан); методику визначення стресостійкості та соціальної адаптації Холмса і Праге; методику визначення основних мотивів вибору професії (автор: Є.М. Павлютенков); математико-статистичні: описова статистика, кореляційний аналіз.

РОЗДІЛ 3. ЕМПЕРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ РІЗНИХ НАПРЯКІВ НАВЧАННЯ

3.1. Результати дослідження вольового компоненту стресостійкості студентів різних напрямів навчання

Для дослідження особливостей вольового компоненту стресостійкості, а саме розвитку параметрів вольової саморегуляції у студентів різних напрямів навчання була використана методика «Дослідження вольової саморегуляції». Результати дослідження даних параметрів у студентів психологів представлено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Параметри вольової саморегуляції у студентів психологів

Параметри	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт експесу	Коефіцієнт асиметрії
Загальна шкала	15,57±0,47	16	2,57	-1,37	-0,23
Наполегливість	8,8±0,29	8	1,61	-0,41	0,46
Самовладання	7±0,23	7	1,23	-0,09	0,83

Дані таблиці 3.1 показують, що студенти психологи за середнім значенням (15,57±0,47) та медіаною (16 балів) характеризуються за "Загальною шкалою" як активні, незалежні, самостійні, спокійні та упевнені у собі особистості, які добре рефлексують особисті мотиви, мають виражену соціально-позитивну спрямованість, планомірно реалізують виниклі наміри, але іноді їх імпульсивність і нестійкість намірів із вираженою витонченістю натури можуть заважати рефлексії та самоконтролю, підвищувати напругу.

При цьому згідно з даними таблиці 3.1, студенти психологи за шкалою «Наполегливість» за середнім значенням 8,8±0,29 характеризуються, як діяльні, працездатні особистості, яким властива повага до соціальних норм, тому вони прагнуть виконати намічене, їх мобілізують перепони на шляху до мети, але відволікають альтернативи і спокуси за рахунок їх лабільності та імпульсивності, що може призводити до непослідовності та навіть розкиданості поведінки.

Можна побачити, що за даними таблиці 3.1 студенти психологи за шкалою «Самовладання» за середнім значенням $8,8 \pm 0,29$ характеризуються, як загалом емоційно стійкі особистості, які мають внутрішній спокій, упевненість у собі готовність до сприйняття нового, несподіваного, а спонтанність та імпульсивність у поєднанні з наданням переваги традиційним поглядам, формують здатність володіти собою в різних ситуаціях.

Результати дослідження даних параметрів у студентів біологів представлено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Параметри вольової саморегуляції у студентів біологів

Параметри	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт ексцесу	Коефіцієнт асиметрії
Загальна шкала	$10,8 \pm 0,32$	11	1,73	4,22	1,44
Наполегливість	$6,33 \pm 0,23$	6	1,24	-1,59	0,24
Самовладання	$5,3 \pm 0,15$	6	0,84	-1,27	-0,64

Отримані дані в таблиці 3.2 показують, що студенти біологи за "Загальною шкалою" за середнім значенням ($10,8 \pm 0,32$) та медіаною (11 балів) характеризуються як чутливі, емоційно нестійкі, вразливі, невпевнені у собі, яким властива імпульсивність і нестійкість намірів, а за рахунок незрілості спостерігається не здатність до рефлексії та самоконтролю, тому загальний фон активності значно знижений.

Водночас згідно з даними таблиці 3.2, студенти біологи за шкалою «Наполегливість» за середнім значенням $6,33 \pm 0,23$ характеризуються, як особистості з підвищеною лабільністю, невпевненістю, імпульсивністю, що може призводити до непослідовності й навіть розкиданості поведінки, проте компенсується підвищеною чутливістю, гнучкістю, винахідливістю, а також тенденцією до вільного трактування соціальних норм.

За даними таблиці 3.2 студенти біологи за шкалою «Самовладання» за середнім значенням ($5,3 \pm 0,15$) та медіаною (6 балів) характеризуються, як особистості у яких спонтанність та імпульсивність у поєднанні з звільненням від страху перед невідомістю, підвищує готовність до сприйняття нового,

несподіваного і, як правило, поєднується зі свободою поглядів, тенденцією до новаторства та радикалізму, тому вони можуть у деяких ситуаціях демонструвати добрий рівень володіння собою.

Результати дослідження даних параметрів у студентів хіміків представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Параметри вольової саморегуляції у студентів-хіміків

Параметри	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт ексцесу	Коефіцієнт асиметрії
Загальна шкала	19,43±0,52	20	2,84	0,04	-0,53
Наполегливість	10,6±0,26	10,5	1,40	-1,51	0,14
Самовладання	9,83±0,26	10	1,44	-0,4	0,24

Можна побачити, що за даними таблиці 3.3 студенти хіміки за "Загальною шкалою" за середнім значенням (19,43±0,52) та медіаною (20 балів) характеризуються як емоційно зрілі, активні, незалежні, самостійні, які вміють розподіляти зусилля і здатні контролювати свої вчинки, тому їх вирізняє упевненість у собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття власного обов'язку, але можливе наростання внутрішньої напруженості, пов'язаної з прагненням проконтролювати кожен нюанс власної поведінки та тривогою з приводу найменшої її спонтанності

При цьому, згідно з даними таблиці 3.3, студенти хіміки за шкалою «Наполегливість» за середнім значенням 10,6±0,26 характеризуються, як діяльні, працездатні люди, їм властива повага до соціальних норм, прагнення повністю підпорядкувати їм свою поведінку, вони активно прагнуть виконати намічене, їх мобілізують перепони на шляху до мети, головна їхня цінність - розпочата справа, але можлива втрата гнучкості поведінки.

Нарешті, згідно даних таблиці 3.3, студенти хіміки за шкалою «Самовладання» за середнім значенням (9,83±0,26) та медіаною (10 балів) характеризуються, як емоційно стійкі, яким притаманний внутрішній спокій, упевненість у собі, тому вони добре володіють собою в різних ситуаціях, але прагнення до постійного самоконтролю, надмірне свідоме обмеження

спонтанності може призводити до підвищення внутрішньої напруженості, переважання постійної заклопотаності та стомлюваності, прояву страху перед невідомістю.

Для порівняльного аналізу досліджуваних параметрів в трьох групах був обраний U-критерій Манна Уїтні. Результати дослідження представлено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Порівняльний аналіз параметрів вольової саморегуляції в трьох групах студентів

Параметри	Середнє значення в групі студентів психологів	Середнє значення в групі студентів біологів	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Загальна шкала	15,57	10,8	58	0,01
Наполегливість	8,8	6,33	105	0,01
Самовладання	7	5,3	115,5	0,01
Параметри	Середнє значення в групі студентів психологів	Середнє значення в групі студентів хіміків	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Загальна шкала	15,57	19,43	149	0,01
Наполегливість	8,8	10,6	172,5	0,01
Самовладання	7	9,83	68,5	0,01
Параметри	Середнє значення в групі студентів біологів	Середнє значення в групі студентів хіміків	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Загальна шкала	10,8	19,43	12	0,01
Наполегливість	6,33	10,6	0	0,01
Самовладання	5,3	9,83	0	0,01

В таблиці 3.4 можна побачити, що за порівняльним аналізом за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів психологів та біологів існує статистично значуща різниця між середніми значеннями за Загальною шкалою, тобто студенти психологи на відмінно від студентів біологів більш спокійні та упевнені у собі, більш активні, незалежні та самостійні, вони також краще

рефлексують стосовно власних мотивів діяльності та планомірно реалізують виниклі наміри, їх соціально-позитивна спрямованість виражена набагато сильніше ніж у студентів біологів.

Дані таблиці 3.4 показують, що між середніми показниками за Загальною шкалою за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів психологів та хіміків також існує значуща різниця, тобто студенти хіміки демонструють більший рівень активності, вони дуже впевнені у собі, незалежні та намагаються робити все самостійно, зберігають спокій під час реалізації власних намірів, тому в них дуже розвинене почуття власного обов'язку, що може призвести внутрішньої напруженості та тривоги, які пов'язані з прагненням проконтролювати кожен нюанс власної поведінки.

При цьому в таблиці 3.4 можна побачити, що за порівняльним аналізом за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів біологів та хіміків також існує статистично значуща різниця між середніми значеннями за Загальною шкалою, тобто студенти біологи більш чутливі, вразливі і емоційно нестійкі, імпульсивні, незрілі, їх наміри нестійкі, тому вони демонструють невпевненість у собі, як наслідок загальний фон активності значно знижений, тому спостерігається не здатність до рефлексії та самоконтролю в різних ситуаціях.

Дані таблиці 3.4 показують, що між середніми показниками за шкалою «Наполегливість» за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів психологів та біологів існує статистично значуща різниця, тобто студентам психологам більше притаманна наполегливість у разі перешкод на шляху до мети, вони будуть намагатися завершити розпочату справу, демонструючи активність і працездатність на відмінно від студентів біологів.

Водночас дані таблиці 3.4 показують, що за порівняльним аналізом за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів психологів та хіміків також існує статистично значуща різниця між середніми показниками, тобто студенти хіміки менш гнучкі, вони більше спрямовані до дотримання соціальних норм, прагнуть повністю підпорядкувати їм свою поведінку, тому у будь-яких

обставинах намагаються довести справу до кінця, що може формувати навіть маніакальні тенденції.

Нарешті, за даними таблиці 3.4 можна побачити, що між середніми показниками за шкалою «Наполегливість» за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів біологів та хіміків існує статистично значуща різниця, тобто студенти біологи більш чутливі, гнучкі, винахідливі, тому можуть вільно трактувати соціальні норми, отже у певних ситуаціях їх лабільність та імпульсивність не дає змогу долати перешкоди на шляху до мети.

Зазначимо, що згідно з даними таблиці 3.4. між середніми показниками за шкалою «Самовладання» за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів психологів та біологів існує статистично значуща різниця, тобто студенти психологи більше ніж студенти біологи здібні контролювати власні емоційні прояви у різноманітних важких ситуаціях, саме тому вони можуть зберігати внутрішній спокій та упевненість під час дії на них стресових факторів.

При цьому, згідно з даними таблиці 3.4. між середніми показниками за шкалою «Самовладання» за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів психологів та хіміків також існує статистично значуща різниця, тобто притаманний студентам хімікам постійний самоконтроль, обмеження своїх імпульсивних проявів призводить до того, що щось нове та несподіване викликає тривоги, страхи та напружує респондентів.

Нарешті, за даними таблиці 3.4 можна побачити, що між середніми показниками за шкалою «Самовладання» за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів біологів та хіміків існує статистично значуща різниця, тобто студенти біологи у стресових ситуаціях демонструють емоційну нестійкість та імпульсивність, оскільки не завжди можуть проконтролювати власні переживання, але звільнення від страху перед невідомістю, готовність до сприйняття нового, несподіваного та їх гнучкість буде сприяти їх зібраності та можливості впоратись з обставинами.

Таким чином, студенти психологи мають середній рівень вольової саморегуляції, наполегливості та самовладання саме тому перешкоди на

шляху та стресові фактори не мають на них такого сильного впливу, тоді як студенти хіміки намагаються постійно контролювати власну поведінку та емоційні прояви, намагаються все довести до кінця, тому щось нове та несподіване буде викликати тривогу, страхи та напругу, а ось студенти біологи більш чутливі, вразливі і емоційно нестійкі, імпульсивні, тому можуть вільно трактувати соціальні норми, отже у певних ситуаціях їх лабільність та імпульсивність не дає змогу долати перешкоди на шляху до мети, але звільнення від страху перед невідомістю, готовність до сприйняття нового, несподіваного та їх гнучкість буде сприяти їх зібраності та можливості впоратись з обставинами.

3.2. Результати дослідження емоційного досвіду як компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання.

Для дослідження здатності протистояти стресорам та можливості адаптуватися до різноманітних обставин, як певного емоційного досвіду було проведено за допомогою методики «Визначення стресостійкості та соціальної адаптації» Т. Хомса і Р. Райха. Результати дослідження рівня стресостійкості та соціальної адаптації в трьох групах представлено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Рівень стресостійкості та соціальної адаптації в трьох групах

Групи	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт ексцесу	Коефіцієнт асиметрії
Студенти психологи	159,67±4,14	161	22,69	-0,93	-0,01
Студенти біологи	224,13±5,69	208	31,18	0,20	1,09
Студенти хіміки	177,67±3,88	175	21,23	-0,74	0,36

Дані таблиці 3.5. показують, що у групі студентів психологів за середнім значенням (159,67±4,14) та медіаною в (161 бал) респонденти мають високий рівень супротиву стресу та соціальної адаптації, тобто цих студентів можливо

охарактеризувати як людей з високим ступенем стресостійкості, коли енергія та ресурси не витрачаються на боротьбу з негативними психологічними станами, що виникають у процесі стресу, тому будь-яка діяльність, незалежно від її спрямованості та характеру стає ефективнішою.

Згідно даних таблиці 3.5 у групі студентів хіміків за середнім значенням ($177,67 \pm 3,88$) та медіаною (175 балів) респонденти мають також високий рівень супротиву стресу та соціальної адаптації, тобто цих студентів можливо охарактеризувати як людей стресостійких, які не відчувають великого стресового навантаження під час діяльності, незалежно від її спрямованості та характеру.

Отримані дані таблиці 3.5 свідчать, що у групі студентів біологів за середнім значенням ($224,13 \pm 5,69$) та медіаною (208 балів) респонденти мають пороговий рівень супротиву стресу, тобто для них характерним є середній рівень стресового навантаження: стресостійкість знижується зі збільшенням стресових ситуацій у житті, що призводить до того, що студенти змушені левову частку своєї енергії та ресурсів загалом витратити на боротьбу з негативними психологічними станами.

Для порівняльного аналізу рівня стресостійкості та соціальної адаптації в трьох групах був обраний U-критерій Манна Уїтні. Результати дослідження представлено в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Порівняльний аналіз рівня стресостійкості та соціальної адаптації в трьох групах студентів

Параметри	Середнє значення в групі студентів психологів	Середнє значення в групі студентів біологів	U-статистика Мана-Уїтні	p-значення
Стресостійкість/ соціальна адаптація	159,67	224,13	261,5	0,01

Продовження таблиці 3.6

Параметри	Середнє значення в групі студентів психологів	Середнє значення в групі студентів хіміків	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Стресостійкість/ соціальна адаптація	159,67	177,67	9	0,01
Параметри	Середнє значення в групі студентів біологів	Середнє значення в групі студентів хіміків	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Стресостійкість/ соціальна адаптація	224,13	177,67	75	0,01

Дані таблиці 3.6 показують, що за порівняльним аналізом за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів психологів та біологів існує статистично значуща різниця між середніми значеннями, тобто студенти психологи на відмінно від студентів біологів демонструють сильніший рівень супротиву стресовим факторам, тому вони витрачають менше енергії та ресурсів на боротьбу з негативними психологічними станами, як наслідок в них менше стресове навантаження.

Дані таблиці 3.6 показують, що між середніми показниками за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів психологів та хіміків також існує статистично значуща різниця, тобто студенти хіміки мають більший ступень стресового навантаження за рахунок нижчого рівня стресостійкості та соціальної адаптації.

При цьому в таблиці 3.4 можна побачити, що за порівняльним аналізом за U-критерієм Манна-Уїтні у групах студентів біологів та хіміків також існує статистично значуща різниця між середніми значеннями за рівнем стресостійкості та соціальної адаптації, тобто у студентів біологів діяльність буде менш ефективною у стресових ситуаціях, оскільки енергія та ресурси

будуть сильно витратитися, за рахунок чого в них ступень стресового навантаження значно вище, а ніж у студентів хіміків.

Графічне зображення розподілу показників за рівнем стресостійкості та соціальної адаптації у трьох групах представлено на рисунку 3.4.

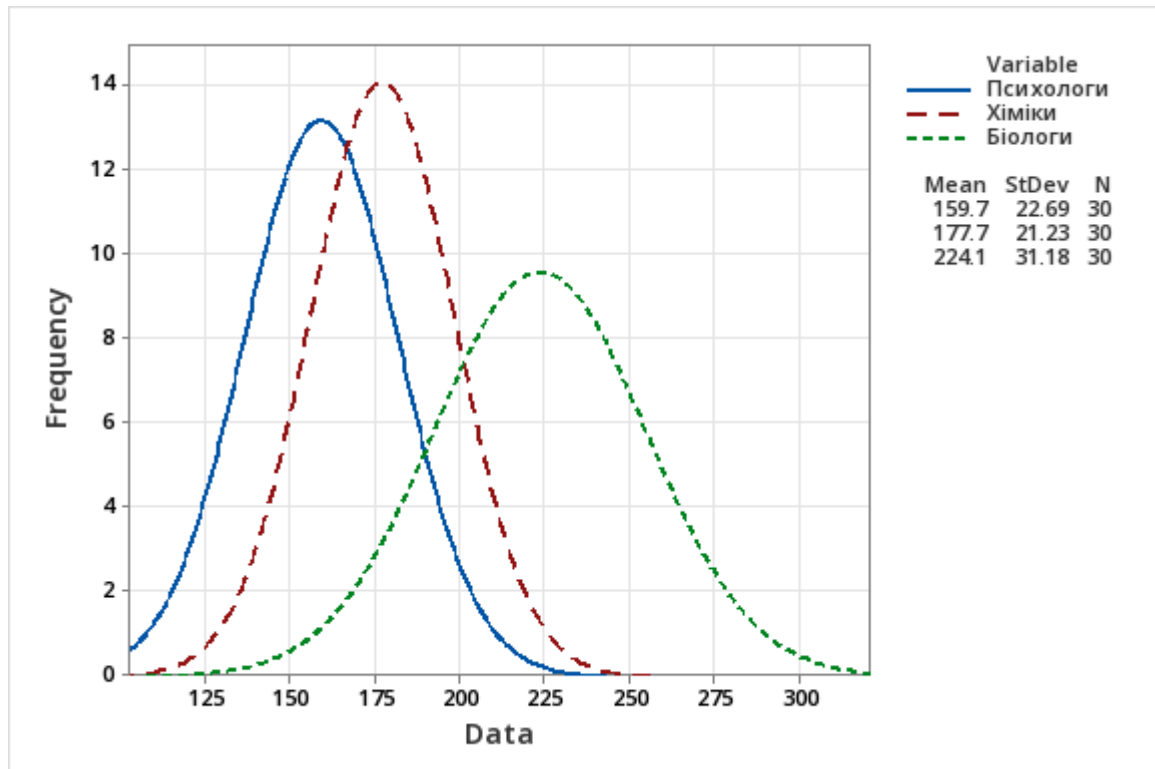


Рис. 3.3. Розподіл показників за рівнем стресостійкості та соціальної адаптації в трьох групах

Дані рисунку 3.3 демонструють, що у групі студентів психологів найбільша вірогідність скупчення показників за рівнем стресостійкості та соціальної адаптації у межах 160 балів, тобто такі студенти мають високий рівень супротиву стресу і не втрачають власних ресурсів, енергії при дії на них стресових факторів. При цьому у групі студентів біологів можна побачити, що більшість значень у групі припадає на межі 225 балів, тобто більшість респондентів мають пороговий рівень стресостійкості, коли певні стресові фактори можуть зашкодити ефективній діяльності та призведуть до втрати ресурсів, енергії. Тоді як у групі студентів хіміків більша представленість показників в межах 190 балів, тобто більшість студентів в групі мають високий рівень стресостійкості та можуть займатися управлінською діяльністю, що має стресогенний характер.

Таким чином, студенти психологи більше ніж студенти біологи та хіміки стресостійкі та соціально адаптовані, але студенти хіміки все ж таки мають високий рівень стресостійкості, що надає їм змогу займатися управлінською діяльністю, що має стресогенний характер, тоді як студенти біологи витрачають багато енергії та ресурсів, тому їх ступень стресового навантаження значно вище та їх діяльність менш ефективна у стресових ситуаціях, а ніж у студентів хіміків.

3.3. Результати дослідження психофізіологічного компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання

Для дослідження основних характеристик психофізіологічного компоненту стресостійкості, а саме типу нервової діяльності студентів різних напрямків навчання була використана методика «Методика вивчення структури темпераменту Я.Стреляу». Результати дослідження даних характеристик у студентів психологів представлено в таблиці 3.7

Таблиця 3.7.

Основні характеристики психофізіологічного компоненту стресостійкості у студентів психологів

Параметри	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт експесу	Коефіцієнт асиметрії
Рівень збудження	34,73±1,47	35,5	8,06	-0,59	0,54
Рівень гальмування	32,93±1,10	32	6,02	-0,16	0,18
Рухливість нервових процесів	37,5±1,63	36	8,92	-1,26	-0,19
Врівноваженість по силі	1,06±0,04	1,09	0,20	13,06	2,97

Дані таблиці 3.7 свідчать, що за шкалою «Рівень збудження» за середнім значенням (34,73±1,47) та стандартним відхиленням (8,06) студенти психологи характеризуються середнім рівнем збудження нервових процесів, тому в залежності від обставин можна спостерігати або швидкість вмикання

в роботу, працездатність, досягнення високої продуктивності або повільне включення у роботу, позамежне гальмування та втомлюваність.

При цьому, згідно даних таблиці 3.7, за шкалою «Рівень гальмування» за середнім значенням ($32,93 \pm 1,10$) та стандартним відхиленням (6,02) студенти психологи характеризуються середнім рівнем гальмування, тобто при необхідності стимули легко гасяться, тому відбувається швидке реагування відповідним діям на прості сенсорні сигнали, добра реакція, як наслідок самоконтроль або імпульсивність у відповідних діях на стимул, певна розгальмованість, невимогливість та поблажливість до себе.

Отримані дані таблиці 3.7 свідчать, що за шкалою «Рухливість нервових процесів» за середнім значенням ($37,5 \pm 1,63$) та стандартним відхиленням (8,92) студенти психологи демонструють легкість перемикавання нервових процесів від збудження до гальмування і навпаки.

Нарешті, дані таблиці 3.7 показують, що за шкалою «Врівноваженість по силі» за середнім значенням ($1,06 \pm 0,04$) та стандартним відхиленням (0,20) студенти психологи характеризуються збалансованістю між процесами збудження та гальмування.

Результати дослідження даних характеристик у студентів хіміків представлено в таблиці 3.8

Таблиця 3.8.

**Основні характеристики психофізіологічного компоненту
стресостійкості у студентів біологів**

Параметри	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт ексцесу	Коефіцієнт асиметрії
Рівень збудження	$53,43 \pm 1,05$	50	5,73	-1,26	0,89
Рівень гальмування	$21,57 \pm 0,41$	21	2,24	-0,37	0,89
Рухливість нервових процесів	$42,53 \pm 0,99$	45	5,42	-2,04	-0,09
Врівноваженість по силі	$2,49 \pm 0,05$	2,45	0,29	0,23	0,36

Отримані дані в таблиці 3.8 свідчать, що за шкалою «Рівень збудження» за середнім значенням ($53,43 \pm 1,05$) та стандартним відхиленням (5,73) студенти біологи характеризуються високим рівнем збудження нервових процесів, тобто в них сильна відповідна реакція на збудження, стимул, не виявляються ознаки позамежного гальмування, швидке включення в роботу, впрацьовування і досягнення високої продуктивності, низька стомлюваність, висока працездатність і витривалість.

Згідно даних таблиці 3.8, за шкалою «Рівень гальмування» за середнім значенням ($21,57 \pm 0,41$) та стандартним відхиленням (2,24) студенти біологи характеризуються середнім рівнем гальмування, тобто спостерігається нерівне реагування за рахунок імпульсивності у відповідних діях на стимул, слабкий самоконтроль у поведінкових реакціях, певна розгальмованість, розхлябаність, невимогливість та поблажливість до себе, але з іншого боку сильні нервові процеси з боку гальмування і стимули легко гасяться, тому добра реакція.

Отримані дані таблиці 3.8 свідчать, що за шкалою «Рухливість нервових процесів» за середнім значенням ($42,53 \pm 0,99$) та стандартним відхиленням (5,42) студенти біологи демонструють легкість перемикання нервових процесів від збудження до гальмування і навпаки, швидкий перехід від одних видів діяльності до інших, швидке перемикання, рішучість, сміливість у поведінкових реакціях.

Нарешті, дані таблиці 3.8 показують, що за середнім значенням ($2,49 \pm 0,05$) та стандартним відхиленням (2,45) за шкалою «Врівноваженість по силі» студенти біологи характеризуються невірноваженістю нервових процесів, тобто у наявності невірноваженість у бік гальмування, коли процеси гальмування не врівноважують собою процеси збудження.

Результати дослідження даних характеристик у студентів біологів представлено в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

**Основні характеристики психофізіологічного компоненту
стресостійкості у студентів хіміків**

Параметри	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт експесу	Коефіцієнт асиметрії
Рівень збудження	21,8±0,52	21	2,83	-0,76	-0,25
Рівень гальмування	50,97±1,61	44,5	8,84	-1,75	0,42
Рухливість нервових процесів	22,33±0,27	22	1,47	-1,02	-0,35
Врівноваженість по силі	0,44±0,01	0,42	0,08	-0,38	0,32

Згідно з даними таблиці 3.9, за шкалою «Рівень збудження» за середнім значенням (21,8±0,52) та стандартним відхиленням (2,83) студенти хіміки характеризуються низьким рівнем збудження нервових процесів з тенденцією до певної збудливості, тобто в них здебільшого слабка і запізнена реакція на збудження, швидко досягається позамежне гальмування, вмикання в роботу, впрацьовуваність, саме тому при сильнішій збудливості у стресових обставинах буде демонструватись невисока продуктивність праці, висока стомлюваність, низька витривалість.

При цьому дані таблиці 3.9 показують, що за середнім значенням (50,97±1,61) та стандартним відхиленням (8,84) за шкалою «Рівень гальмування» студенти хіміки характеризуються високим рівнем гальмування, високим самоконтролем, зібраністю, пильністю, холоднокрівністю у поведінкових реакціях, також в них стимули легко гасяться, відбувається швидке реагування на відповідні дії на прості сенсорні сигнали, як наслідок хороша реакція.

Дані таблиці 3.9 свідчать, що за шкалою «Рухливість нервових процесів» за середнім значенням (22,33±0,27) та стандартним відхиленням (1,47) студенти хіміки демонструють значні ускладнення в перемиканні нервових

процесів від збудження до гальмування і навпаки, тому їм складно працювати в умовах, які швидко змінюються.

Нарешті, дані таблиці 3.8 показують, що за шкалою «Врівноваженість по силі» за середнім значенням ($0,44 \pm 0,01$) та стандартним відхиленням (0,08) студенти хіміки характеризуються неврівноваженістю нервових процесів, тобто у наявності неврівноваженість у бік збудження, коли процеси збудження не врівноважують собою процеси гальмування.

Для порівняльного аналізу трьох основних характеристик психофізіологічного компонента стресостійкості в трьох групах був обраний U-критерій Манна Уїтні. Результати дослідження представлено в додатку А.

В додатку А можна побачити, що між показниками рівня збудженості у групах студентів психологів та студентів біологів існує статистично значуща різниця, тобто студенти біологи демонструють сильнішу відповідну реакцію на збудження та більш швидке включення в роботу, а ніж студенти психологи.

Дані із додатку А показали, що між показниками рівня збудженості у групах студентів психологів та студентів хіміків також існує статистично значуща різниця, тобто студенти психологи у стресових ситуаціях більш продуктивні, працездатні за рахунок більшого рівня збудженості, а ніж у студентів хіміків.

Згідно даних додатку А, між показниками рівня збудженості у групах студентів хіміків та студентів біологів існує статистично значуща різниця, тобто студенти хіміки мають більш слабку і запізнїлу реакцію на збудження, в них швидко досягається поза межне гальмування, на відмінно від студентів біологів.

Отримані дані з додатку А показують, що між показниками рівня гальмування у групах студентів психологів та студентів біологів існує статистично значуща різниця, тобто у студентів психологів при необхідності стимули легко гасяться, тому вони швидше реагують відповідними діями на прості сенсорні сигнали, як наслідок самоконтроль та краща реакція на відмінно від студентів біологів.

Дані додатку А показали, що між показниками рівня гальмування у групах студентів психологів та студентів хіміків існує статистично значуща різниця, тобто студенти хіміки мають сильніші нервові процеси з боку гальмування, тому демонструють більш високий самоконтроль, зібраність, пильність, холоднокрівність у поведінкових реакціях, а ніж студенти психологи.

При цьому за даними додатку А, між показниками рівня гальмування у групах студентів біологів та студентів хіміків також існує статистично значуща різниця, тобто студенти біологи демонструють слабкість процесів гальмування, імпульсивність у відповідних діях на стимул, слабкий самоконтроль у поведінкових реакціях, а ніж студенти хіміки.

Зазначимо, що за даними додатку А між показниками рухливості нервових процесів у групах студентів психологів та студентів біологів існує статистично значуща різниця, тобто студенти біологи демонструють більш високу здатність перемикавання нервових процесів від збудження до гальмування і навпаки, швидше переключення, рішучість, сміливість у поведінкових реакціях, а ніж студенти психологи.

Дані додатку А показали, що між показниками рухливості нервових процесів у групах студентів психологів та студентів хіміків також існує статистично значуща різниця, тобто студенти психологи за рахунок легкості перемикавання від збудження до гальмування та в залежності від обставин швидше переключаються від одного виду діяльності до іншого, тоді як для студентів хіміків це зробити складніше.

В додатку А можна побачити, що між показниками рухливості нервових процесів у групах студентів біологів та студентів хіміків також існує статистично значуща різниця, тобто студенти хіміки більш інертні, тому схильні працювати за стереотипом, не люблять швидких і несподіваних змін у діяльності, мають низьку здатність перемикатися на нові види робіт на відмінно від студентів біологів.

Згідно даних додатку А, між показниками врівноваженості по силі у групах студентів психологів та студентів біологів існує статистично значуща різниця, тобто студенти біологи характеризуються невірноваженістю нервових процесів, тобто у наявності більша збудженість нервової діяльності, а ніж у студентів психологів.

Отримані данні з додатку А показують, що між показниками врівноваженості по силі у групах студентів психологів та студентів хіміків існує статистично значуща різниця, тобто у студентів психологів процеси збудження врівноважують собою процеси гальмування та навпаки.

Нарешті, дані додатку А показують, що між показниками врівноваженості по силі у групах студентів біологів та студентів хіміків існує статистично значуща різниця, тобто студенти хіміки демонструють невірноваженість нервових процесів, отже, у наявності більша загальмованість нервової діяльності, а ніж у студентів біологів.

Графічне зображення розподілу показників за рівнем врівноваженості нервових процесів у трьох групах представлено на рисунку 3.5.

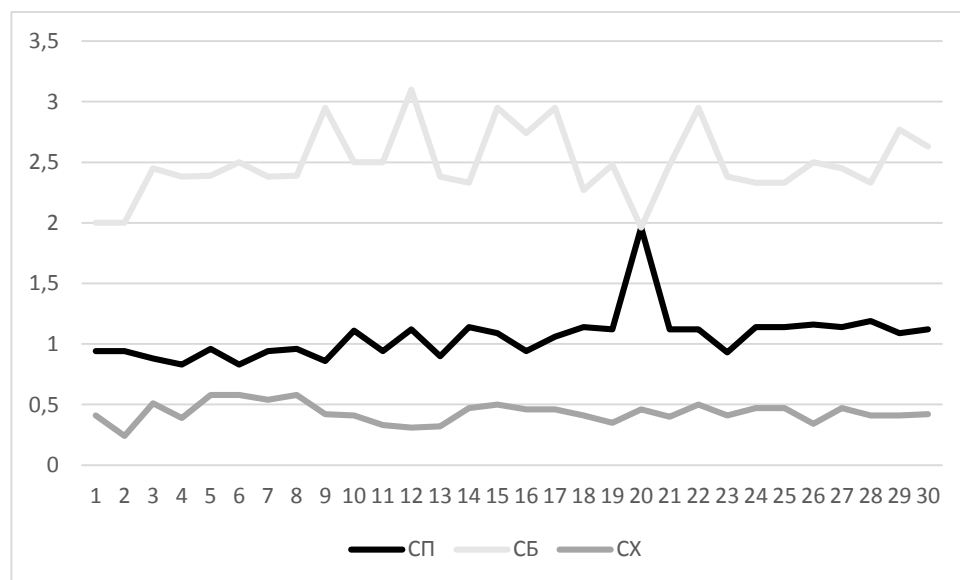


Рис. 3.5. Розподіл показників рівня врівноваженості нервових процесів в трьох групах

На рисунку 3.5 показано, у групі студентів психологів майже всі позники знаходяться у межах інтервалу 0,85-1,15, окрім одного респондента який

демонструє рівень незбалансованості діяльності нервових процесів, схил у бік збудження, коли інші респонденти демонструють баланс між процесами гальмування та збудження. При цьому у групі студентів біологів можливо побачити скупчення показників у межах вище 1,15, тобто неврівноваженість у бік гальмування, коли процеси гальмування не врівноважують собою процеси збудження. Тоді як у групі студентів хіміків показники знаходяться у межах нижче 0,85 - це означає неврівноваженість у бік збудження, тобто процеси збудження не врівноважують собою процеси гальмування.

Таким чином, студенти психологи мають менший рівень збудження, а ніж студенти біологи та більший, а ніж студенти хіміки, але студенти біологи мають більший рівень рухливості нервових процесів на відмінно від студентів психологів та хіміків; тоді як студенти хіміки мають більший рівень гальмування нервових процесів, а ніж студенти біологи та психологи. При цьому студенти психологи демонструють баланс між процесами гальмування та збудження, на відмінно від інших студентів.

3.4. Результати дослідження мотиваційного компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання

Для дослідження рівня мотивації успіху та уникнення невдач як важливого мотиваційного компоненту стресостійкості була використана методика «Мотивація успіху і боязнь невдачі» А.А. Реана. Результати дослідження в трьох групах представлено в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Рівень мотивації успіху і уникнення невдачі в трьох групах

Групи	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт ексцесу	Коефіцієнт асиметрії
Студенти психологи	15,9±0,56	15	3,09	0,57	-0,50
Студенти біологи	9,57±0,34	8	1,87	-1,84	0,41
Студенти хіміки	8,47±0,51	7,5	2,76	0,22	1,14

Дані таблиці 3.10 показують, що за середнім значенням ($15,9 \pm 0,56$) студенти психологи характеризуються мотивацією на успіх, тобто розпочинаючи справу в основі їх активності буде лежати надія на успіх і потреба в досягненні успіху, досягнення чогось конструктивного, позитивного.

Отримані дані таблиці 3.10 свідчать, що у групі студентів біологів за середнім значенням ($9,57 \pm 0,34$) та медіаною (8 балів) у респондентів мотиваційний полюс яскраво не виражений, але є певна тенденція метизації на невдачу, тобто в певних ситуаціях може спостерігатися підвищена тривожність, тому за необхідності розв'язання надвідповідальних завдань можуть впадати в стан близький до панічного: ситуативна тривожність у цих випадках стає надзвичайно високою і може поєднуватися з вельми відповідальним ставленням до справи.

Згідно даних таблиці 3.10 у групі студентів хіміків за середнім значенням ($8,47 \pm 0,51$) та медіаною (7,5 балів) респонденти мають високий рівень мотивації на невдачу, тому вони намагаються уникнути зриву, осуду, покарання, тобто розпочинаючи справу, вони вже заздалегідь бояться можливої невдачі і думають про шляхи її уникнення, а не про способи досягнення успіху.

Для порівняльного аналізу рівня мотивації успіху і уникнення невдачі в трьох групах був обраний U-критерій Манна Уїтні. Результати дослідження представлено в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11.

Порівняльний аналіз рівня мотивації успіху та уникнення невдач в трьох групах студентів

Параметри	Середнє значення в групі студентів психологів	Середнє значення в групі студентів біологів	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Рівень мотивації успіху і уникнення невдачі	15,9	9,57	34,5	0,01

Продовження таблиці 3.11

Параметри	Середнє значення в групі студентів психологів	Середнє значення в групі студентів хіміків	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Рівень мотивації успіху і уникнення невдачі	15,9	8,47	35,0	0,01
Параметри	Середнє значення в групі студентів біологів	Середнє значення в групі студентів хіміків	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Рівень мотивації успіху і уникнення невдачі	9,57	8,47	261,0	0,01

Дані таблиці 3.11 показують, що існує статистично значуща різниця між середніми значеннями в групі студентів психологів та студентів біологів, тобто студенти психологи більше мотивані на успіх, вони очікують хороших результатів, починаючи якусь діяльність.

Отримані дані в таблиці 3.11 свідчать, що між середніми показниками в групі студентів психологів та студентів хіміків існує статистично значуща різниця, тобто у студентів хіміків мотивація більше пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання, невдачі.

Нарешті, дані в таблиці 3.11 свідчать, що між середніми показниками в групі студентів біологів та студентів хіміків існує статистично значуща різниця, тобто у студентів біологів не спостерігається певного мотиваційного полюсу і тому все буде залежати від важливості завдання, яке вони виконують.

Таким чином, у студентів психологів мотиваційний компонент стресостійкості має позитивний полюс, тоді як у студентів хіміків він має негативну спрямованість, а ось у студентів біологів не виявлено домінуючого мотиваційного полюсу.

Для дослідження мотиваційної спрямованості на певний напрямок навчання (професійний компонент стресостійкості) у студентів трьох груп була використана «Методика визначення основних мотивів вибору професії» (автор: Є.М. Павлютенков). Результати дослідження основних мотивів вибору певного напрямку навчання в групі студентів психологів представлено в таблиці 3.12.

Таблиця 3.12.

**Показники основних мотивів вибору напрямку навчання
в групі студентів психологів**

Параметри	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт ексцесу	Коефіцієнт асиметрії
Соціальні мотиви	9,67±0,09	10	0,48	-1,56	-0,75
Моральні мотиви	8,4±0,09	8	0,50	-1,95	0,43
Естетичні мотиви	0,67±0,18	0	0,96	-1,56	0,75
Пізнавальні мотиви	4,6±0,09	5	0,50	-1,95	-0,43
Творчі мотиви	4,67±0,09	5	0,48	-1,56	-0,75
Мотиви, що пов'язані зі змістом праці	9,33±0,09	9	0,48	-1,56	-0,75
Матеріальні мотиви	9,67±0,09	10	0,48	-1,56	-0,75
Престижні мотиви	4,87±0,15	5	0,82	-1,46	0,26
Утилітарні мотиви	9,33±0,18	10	0,96	-1,56	-0,75

Дані таблиці 3.12 показали, що за шкалою «Соціальні мотиви» у групі студентів психологів за середнім значенням (9,67±0,09) та медіаною в (10 балів) респонденти мають сильно виражене бажання своєю працею сприяти

суспільному прогресу, соціальна спрямованість на вищі загальнолюдські цілі і потреби, що обумовлює вибір факультету психології та соціальної роботи.

Отримані дані із таблиці 3.12 показали, що за шкалою «Моральні мотиви» у групі студентів психологів за середнім значенням ($8,4 \pm 0,09$) респондентам приаманні прагнення до вдосконалення свого морального обличчя, духовного світу, розвитку моральних якостей, що також пояснює обрання саме напрямку навчання психології.

Згідно з даними таблиці 3.12, за шкалою «Естетичні мотиви» у групі студентів психологів за середнім значенням ($0,67 \pm 0,18$) та медіаною в (0 балів) у виборі певного напрямку навчання не керувались важливістю естетики праці, її краси, гармонії та обов'язковості сприйняття прекрасного.

Водночас дані із таблиці 3.12 показали, що за шкалою «Пізнавальні мотиви» у групі студентів психологів за середнім значенням ($4,6 \pm 0,09$) та медіаною в (5 балів) у респондентів не має чітко вираженого мотиваційного полюсу, тобто прагнення до оволодіння спеціальними знаннями, пізнання змісту праці психолога буде залежити від ситуації навколо респондентів.

Дані таблиці 3.12 показали, що за шкалою «Творчі мотиви» у групі студентів психологів за середнім значенням ($4,67 \pm 0,09$) та медіаною в (5 балів) у респондентів також не має чітко вираженого мотиваційного полюсу, тобто бути оригінальним в роботі, вчинення наукових відкриттів, отримання можливостей для творчості залежитиме від обставин навчання.

Отримані дані із таблиці 3.12 показали, що за шкалою «Мотиви, що пов'язані зі змістом праці» у групі студентів психологів за середнім значенням ($9,33 \pm 0,09$) респондентам в обрані даного напрямку навчання важливі були чіткі знання про процес праці, відсоток спрямованості на розумову і фізичну працю.

В таблиці 3.12 показано, що за шкалою «Матеріальні мотиви» у групі студентів психологів за середнім значенням ($9,67 \pm 0,09$) та медіаною в (10 балів) при виборі навчання на факультеті психології та соціальної роботи велике значення відіграли прагнення отримувати певні блага.

Згідно з даними таблиці 3.12, за шкалою «Престижні мотиви» у групі студентів психологів за середнім значенням ($4,87 \pm 0,15$) та медіаною в (5 балів) у респондентів не має сильно вираженого прагнення до професії, яка цінується серед знайомих та забезпечує швидке просування по службі.

Нарешті, дані таблиці 3.12 показали, що за шкалою «Утилітарні мотиви» у групі студентів психологів за середнім значенням ($9,33 \pm 0,18$) та медіаною в (10 балів) при виборі даного напрямку навчання велике значення відіграли орієнтація на вуз, робота в місті, чистота і легкість праці, прагнення керувати людьми.

Результати дослідження основних мотивів вибору певного напрямку навчання в групі студентів хіміків представлено в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13.

**Показники основних мотивів вибору напрямку навчання
в групі студентів хіміків**

Параметри	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт ексцесу	Коефіцієнт асиметрії
Соціальні мотиви	$4,33 \pm 0,15$	5	0,84	-1,20	-0,72
Моральні мотиви	$4,53 \pm 0,20$	5	1,07	-1,19	-0,18
Естетичні мотиви	0	0	0	0	0
Пізнавальні мотиви	$9,8 \pm 0,07$	10	0,41	0,53	-1,58
Творчі мотиви	$6,87 \pm 0,18$	6	1,01	-2,06	0,28
Мотиви, що пов'язані зі змістом праці	$8,8 \pm 0,07$	9	0,41	0,53	-1,58
Матеріальні мотиви	$9,6 \pm 0,16$	10	0,86	10,62	-2,99
Престижні мотиви	$6,47 \pm 0,16$	6	0,86	-0,26	1,33
Утилітарні мотиви	$9,83 \pm 0,08$	10	0,46	8,64	-2,93

Дані таблиці 3.13 показали, що за шкалою «Соціальні мотиви» у групі студентів хіміків за середнім значенням ($4,33 \pm 0,15$) та медіаною в (5 балів) респонденти не мають чітко вираженого мотиваційного полюсу, тобто сприяти суспільному прогресу своєю працею респонденти мотивовані, але не вважають це пріоритетом при обранні напрямку навчання.

Отримані дані із таблиці 3.13 показали, що за шкалою «Моральні мотиви» у групі студентів хіміків за середнім значенням ($4,53 \pm 0,20$) та медіаною в (5 балів) респонденти знову ж таки не мають вираженого мотиваційного полюсу, тобто спрямованість на вдосконалення свого морального обличчя, духовного світу, розвитку моральних якостей буде залежити від ситуації навколо респондентів.

Згідно з даними таблиці 3.13, за шкалою «Естетичні мотиви» у групі студентів хіміків за середнім значенням та медіаною в (0 балів) у виборі напрямку навчання на факультеті хімії та фармації студенти зовсім не звертали уваги на естетику праці, її красу, гармонію та важливість наявності прекрасного у майбутній професії.

Водночас дані із таблиці 3.13 показали, що за шкалою «Пізнавальні мотиви» у групі студентів хіміків за середнім значенням ($9,8 \pm 0,07$) та медіаною в (10 балів) респонденти мають сильно виражене прагнення до оволодіння спеціальними знаннями, пізнання змісту праці хіміка, фармацевта, що обумовлює вибір факультету факультеті хімії та фармації.

Дані таблиці 3.13 показали, що за шкалою «Творчі мотиви» у групі студентів хіміків за середнім значенням ($6,87 \pm 0,18$) у респондент при виборі даного напрямку навчання певну роль зіграло прагнення бути оригінальним в роботі, вчинення наукових відкриттів, отримання можливостей для творчості, що можливе у роботі хіміка та фармацевта.

Отримані дані із таблиці 3.13 показали, що за шкалою «Мотиви, що пов'язані зі змістом праці» у групі студентів хіміків за середнім значенням ($8,8 \pm 0,07$) та медіаною в (9 балів) під час обрання напрямку навчання

респонденти були орієнтовані на чіткі знання про процес праці, відсоток спрямованості на розумову і фізичну працю.

В таблиці 3.13 показано, що у групі студентів хіміків за середнім значенням ($9,6 \pm 0,16$) та медіаною в (10 балів) за шкалою «Матеріальні мотиви» при виборі певного напрямку навчання велике значення відіграли прагнення отримувати певні блага.

Згідно з даними таблиці 3.13, за шкалою «Престижні мотиви» у групі студентів хіміків за середнім значенням ($6,47 \pm 0,16$) у респондентів виявлено прагнення до професій, яка цінується серед знайомих, дозволить досягти видного положення в суспільстві та забезпечить швидке просування по службі.

Нарешті, дані таблиці 3.13 показали, що за шкалою «Утилітарні мотиви» у групі студентів хіміків за середнім значенням ($9,83 \pm 0,08$) та медіаною в (10 балів) при виборі певного напрямку навчання велике значення відіграли, прагнення керувати людьми, орієнтація на вуз, робота в місті, чистота і легкість праці.

Результати дослідження основних мотивів вибору певного напрямку навчання в групі студентів біологів представлено в таблиці 3.14.

Дані таблиці 3.14 показали, що за шкалою «Соціальні мотиви» у групі студентів біологів за середнім значенням ($9,43 \pm 0,14$) та медіаною в (10 балів) респонденти мають сильно виражене бажання своєю працею сприяти суспільному прогресу, соціальна спрямованість на вищі загальнолюдські цілі і потреби, що обумовлює вибір біологічного факультету.

Отримані дані із таблиці 3.14 показали, що за шкалою «Моральні мотиви» у групі студентів біологів за середнім значенням ($4,43 \pm 0,09$) респондентам не дуже приаманні прагнення до вдосконалення свого морального обличчя, духовного світу, розвитку моральних якостей.

Таблиця 3.14.

**Показники основних мотивів вибору напрямку навчання
в групі студентів біологів**

Параметри	Середнє $M \pm m$	Медіана	Стандартне відхилення	Коефіцієнт ексцесу	Коефіцієнт асиметрії
Соціальні мотиви	9,43±0,14	10	0,77	-0,59	-0,96
Моральні мотиви	4,43±0,09	4	0,50	-2,06	0,28
Естетичні мотиви	4,43±0,09	4	0,50	-2,06	0,28
Пізнавальні мотиви	6,8±0,18	6	1,0	-1,95	0,43
Творчі мотиви	9,67±0,09	10	0,48	-1,56	-0,75
Мотиви, що пов'язані зі змістом праці	9,47±0,09	9	0,51	-2,13	0,14
Матеріальні мотиви	6,47±0,16	6	0,86	-0,26	1,33
Престижні мотиви	8,23±0,16	8	0,90	1,84	-1,42
Утилітарні мотиви	8,3±0,09	8	0,48	-1,56	-0,75

Згідно з даними таблиці 3.14, за шкалою «Естетичні мотиви» у групі студентів біологів за середнім значенням (4,43±0,09) у виборі певного напрямку навчання не дуже керувались важливістю естетики праці, її краси, гармонії та обов'язковості отримання відчуття радості від діяльності.

Водночас дані із таблиці 3.14 показали, що за шкалою «Пізнавальні мотиви» у групі студентів біологів за середнім значенням (6,8±0,18) респонденти мають прагнення до оволодіння спеціальними знаннями, пізнання змісту праці біолога, що обумовило обрання біологічного факультету.

Дані таблиці 3.14 показали, що за шкалою «Творчі мотиви» у групі студентів біологів за середнім значенням ($9,67 \pm 0,09$) та медіаною в (10 балів) у респондентів дуже сильно виражене прагнення бути оригінальним в роботі, вчинення наукових відкриттів, отримання можливостей для творчості.

Отримані дані із таблиці 3.14 показали, що за шкалою «Мотиви, що пов'язані зі змістом праці» у групі студентів біологів за середнім значенням ($9,47 \pm 0,09$) респондентам в обрані напрямку навчання важливі були чіткі знання про процес праці, спрямованість на розумову і фізичну працю.

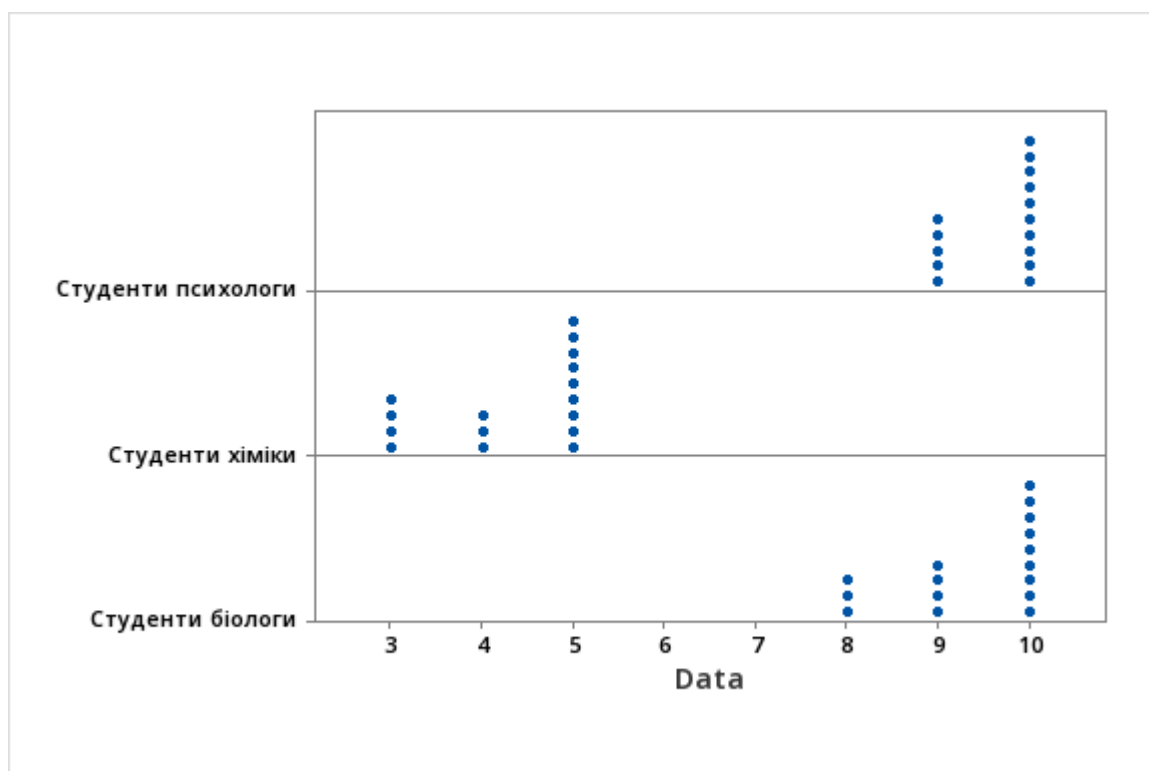
В таблиці 3.14 показано, що за шкалою «Матеріальні мотиви» у групі студентів біологів за середнім значенням ($6,47 \pm 0,16$) при виборі даного напрямку навчання певну роль відіграло прагнення отримувати певні блага.

Згідно з даними таблиці 3.14, за шкалою «Престижні мотиви» у групі студентів біологів за середнім значенням ($8,23 \pm 0,16$) респондентам притаманне прагнення до професій, яка цінується серед знайомих, дозволяє досягти видного положення в суспільстві.

Нарешті, дані таблиці 3.14 показали, що за шкалою «Утилітарні мотиви» у групі студентів біологів за середнім значенням ($8,3 \pm 0,09$) при виборі даного напрямку навчання значну роль відіграли орієнтація на вуз, можливість роботи в місті та особливості праці біолога.

Графічне зображення розподілу показників за шкалою «Соціальні мотиви» дало змогу зробити порівняльний аналіз значущості даного мотиву в трьох групах студентів. Результати представлено на рисунку 3.6.

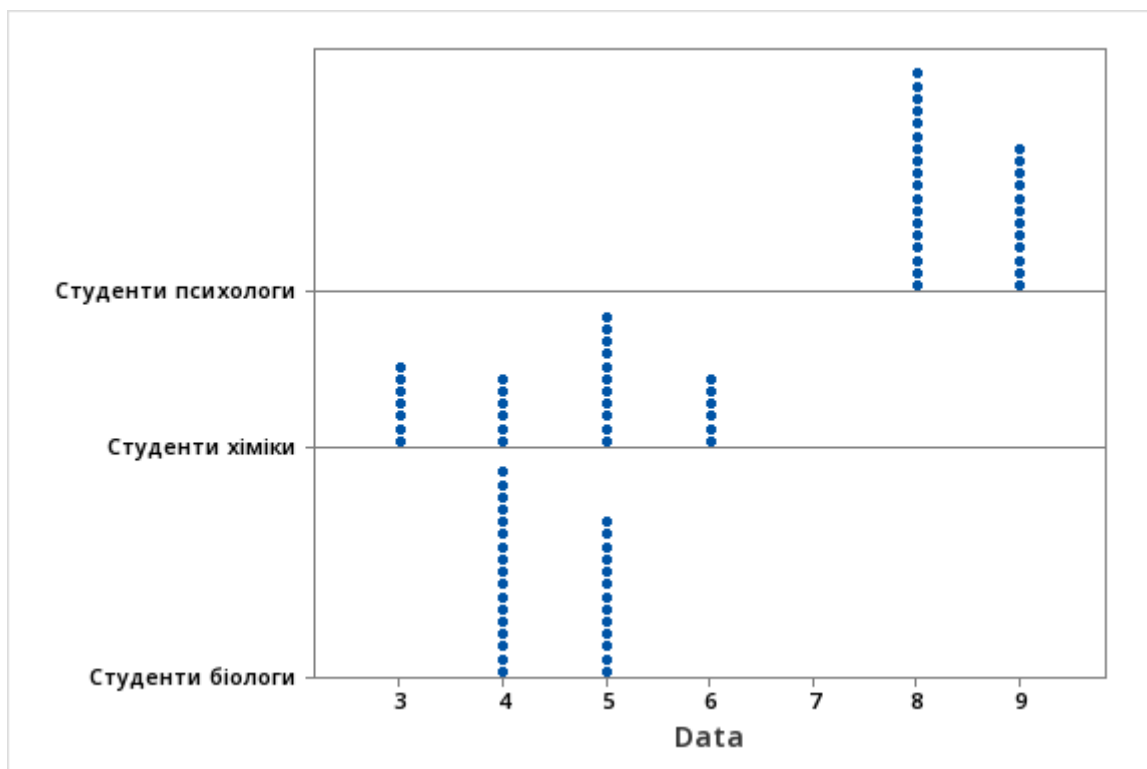
Дані рисунку 3.6 показують, що у групі студентів психологів розподіл показників знаходиться на 9 та 10 балах, тобто в обрані майбутньої професії та напрямку навчання респонденти зазначили найвищий відсоток значущості саме можливості реалізації спрямованості на вищі загальнолюдські цілі і потреби та можливості сприяти своєю працею прогресу суспільства.



**Рис. 3.6. Розподіл показників за шкалою «Соціальні мотиви»
в трьох групах**

Тоді як у групі студентів хіміків найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 5 балів, дещо менша вірогідність у межах 3 балів та зовсім незначна у межах 4 балів, проте всі ці показники свідчать про деяку не значну значущість соціальних мотивів при обранні напрямку навчання. Нарешті, у групі студентів біологів вбачається схожа картина з розподілом показників у групі студентів психологів: хоча у групі студентів біологів (на відмінно від групи студентів психологів) є респонденти, для яких важливі соціальні мотиви, проте вони не є домінуючими при обранні напрямку навчання.

Графічне зображення розподілу показників за шкалою «Моральні мотиви» дало змогу зробити порівняльний аналіз значущості даного мотиву в трьох групах студентів. Результати представлено на рисунку 3.7.



**Рис. 3.7. Розподіл показників за шкалою «Моральні мотиви»
в трьох групах**

Отримані дані рисунку 3.7 показують, що у групі студентів психологів розподіл показників знаходиться на 8 та 9 балах, тобто в обрані напрямку навчання респонденти зазначили важливість вдосконалення свого морального обличчя, духовного світу, розвитку моральних якостей за рахунок певної майбутньої професії. Тоді як у групі студентів хіміків найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 6 до 3 балів, тобто при обранні напрямку навчання у респондентів даної групи спостерігається тенденція до зростання значущості моральних мотивів в середині групи. Нарешті, у групі студентів біологів вбачається схожа картина з розподілом показників у групі студентів хіміків, тобто у студентів біологів не має сильно вираженої мотивованості на досконалення свого морального обличчя та моральних якостей за рахунок майбутньої професії.

Результати порівняльного аналізу значущості естетичних мотивів в трьох групах представлено на рисунку 3.8.

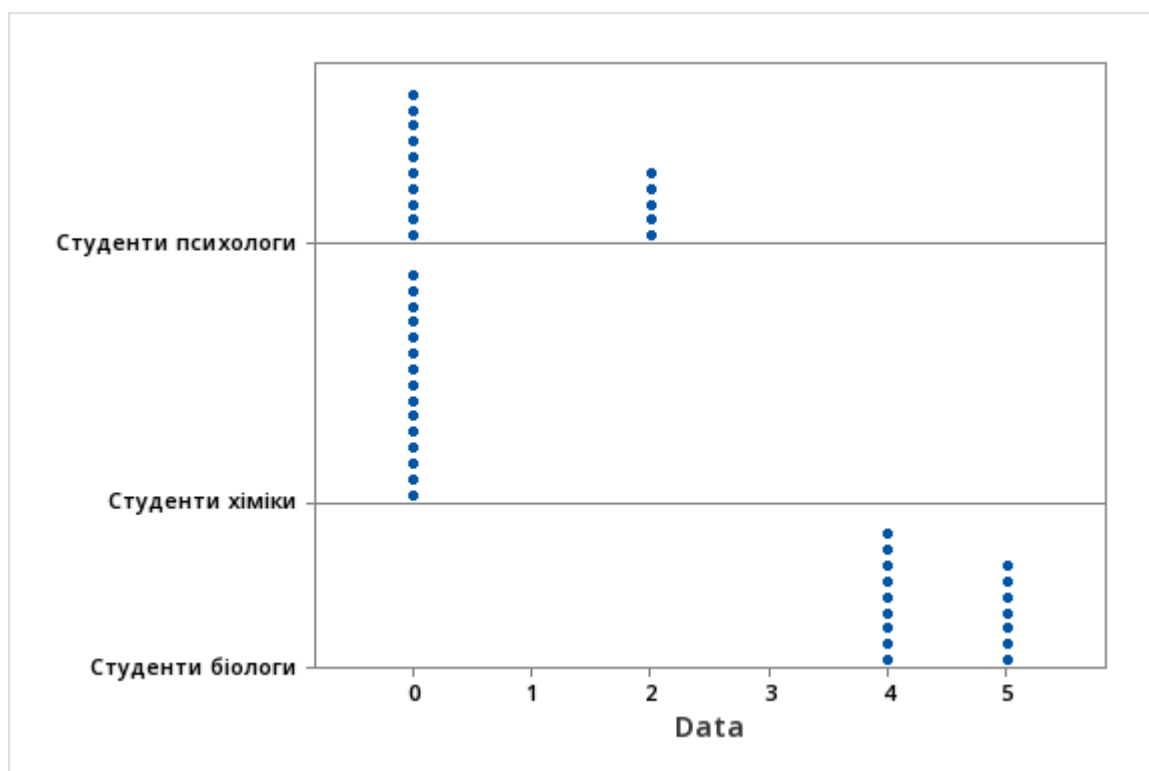


Рис. 3.8. Розподіл показників за шкалою «Естетичні мотиви» в трьох групах

На рисунку 3.8 загалом можна побачити однакову картину у групі студентів психологів та студентів хіміків за шкалою «Естетичні мотиви», тобто для респондентів обох груп при обранні напрямку навчання даний вид мотивів невідіграв ніякої ролі. Водночас дані в межах від 4 до 5 балів у групі студентів біологів показують, що у респондентів не має чітко вираженої мотивації на естетику праці, гармонію та сприйняття прекрасного, проте певну роль даний мотив відіграв при обранні факультету біології.

Результати порівняльного аналізу значущості пізнавальних мотивів в трьох групах представлено на рисунку 3.9.

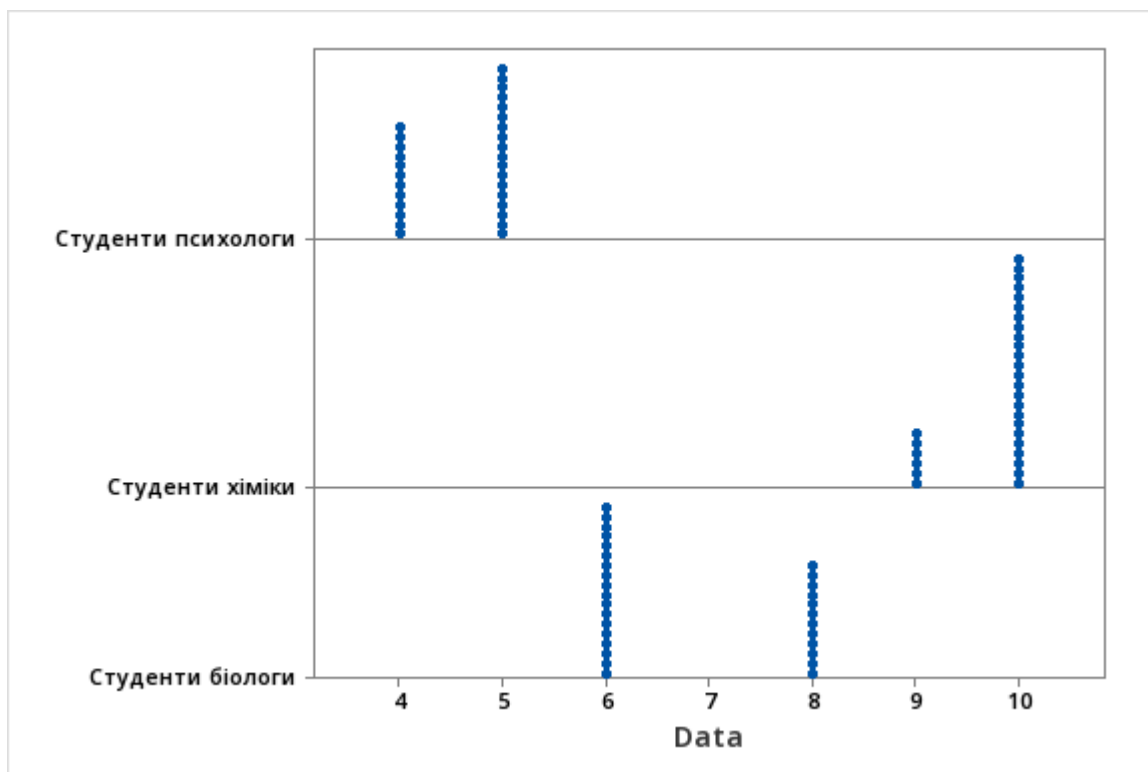
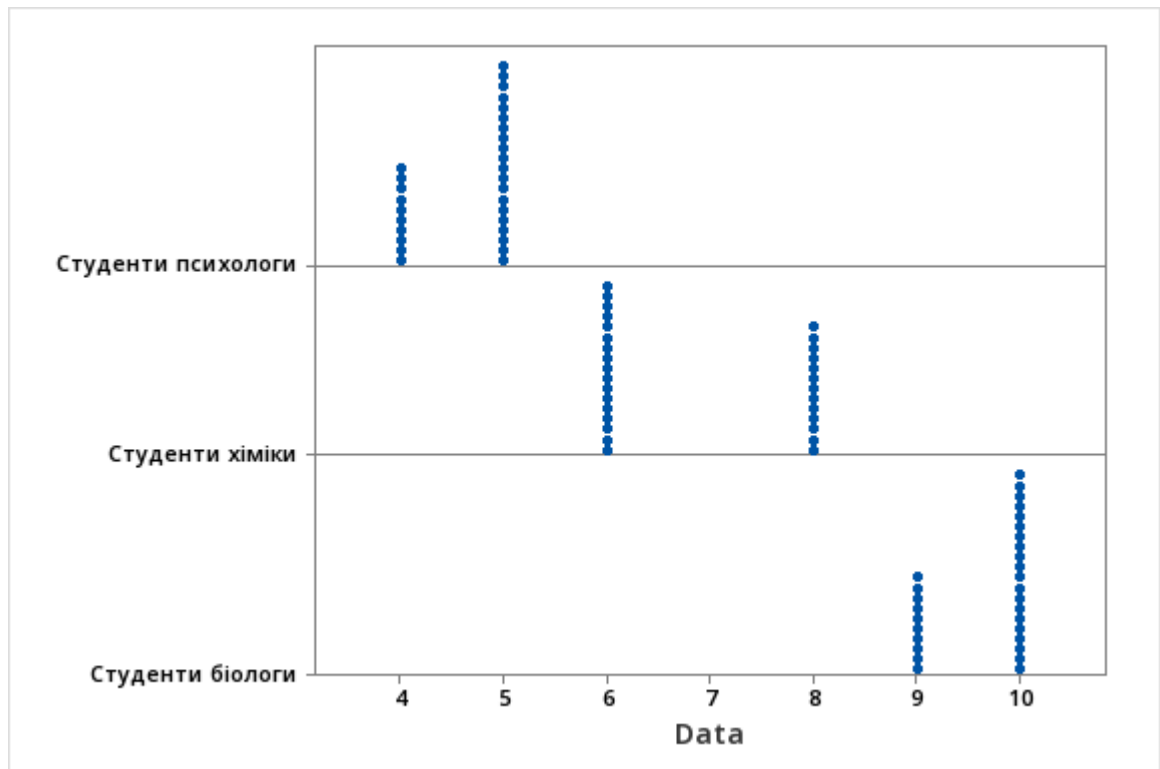


Рис. 3.9. Розподіл показників за шкалою «Пізнавальні мотиви» в трьох групах

Дані рисунку 3.9 показують, що у групі студентів психологів розподіл показників знаходиться в межах від 4 до 5 балів, тобто у респондентів при обранні напрямку навчання пізнавальні мотиви зіграли свою роль, але не були важливими та домінуючими. Тоді як у групі студентів хіміків найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 10 балів, дещо менша вірогідність у межах 9 балів, тобто ці показники свідчать про вираженість значущості пізнавальних мотивів при обранні студентами напрямку навчання. Нарешті, у групі студентів біологів найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 6 балів, дещо менша вірогідність у межах 8 балів, тобто при обранні напрямку навчання для респондентів було значущим у майбутньому оволодіння спеціальними знаннями та пізнання змісту праці.

Результати порівняльного аналізу значущості творчих мотивів в трьох групах представлено на рисунку 3.10.



**Рис. 3.10. Розподіл показників за шкалою «Творчі мотиви»
в трьох групах**

На рисунку 3.10 показано, що у групі студентів біологів розподіл показників знаходиться в межах від 10 до 9 балів, тобто у респондентів при обранні напрямку навчання важливими та домінуючими мотивами стали саме творчі мотиви: можливість бути оригінальними в роботі та робити нові відкриття. Тоді як у групі студентів хіміків найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 6 балів, дещо менша вірогідність у межах 8 балів, тобто ці показники свідчать про те, що при обранні напрямку навчання для респондентів було значущим у майбутньому отримання можливостей для творчості. Нарешті, у групі студентів психологів найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 5 балів, дещо менша вірогідність у межах 4 балів, тобто не має чітко вираженої домінації творчих мотивів або її відсутності при обранні напрямку навчання.

Графічне зображення розподілу показників за шкалою «Мотиви, що пов'язані зі змістом праці» дало змогу зробити порівняльний аналіз значущості даного мотиву в трьох групах студентів. Результати представлено на рисунку 3.11.

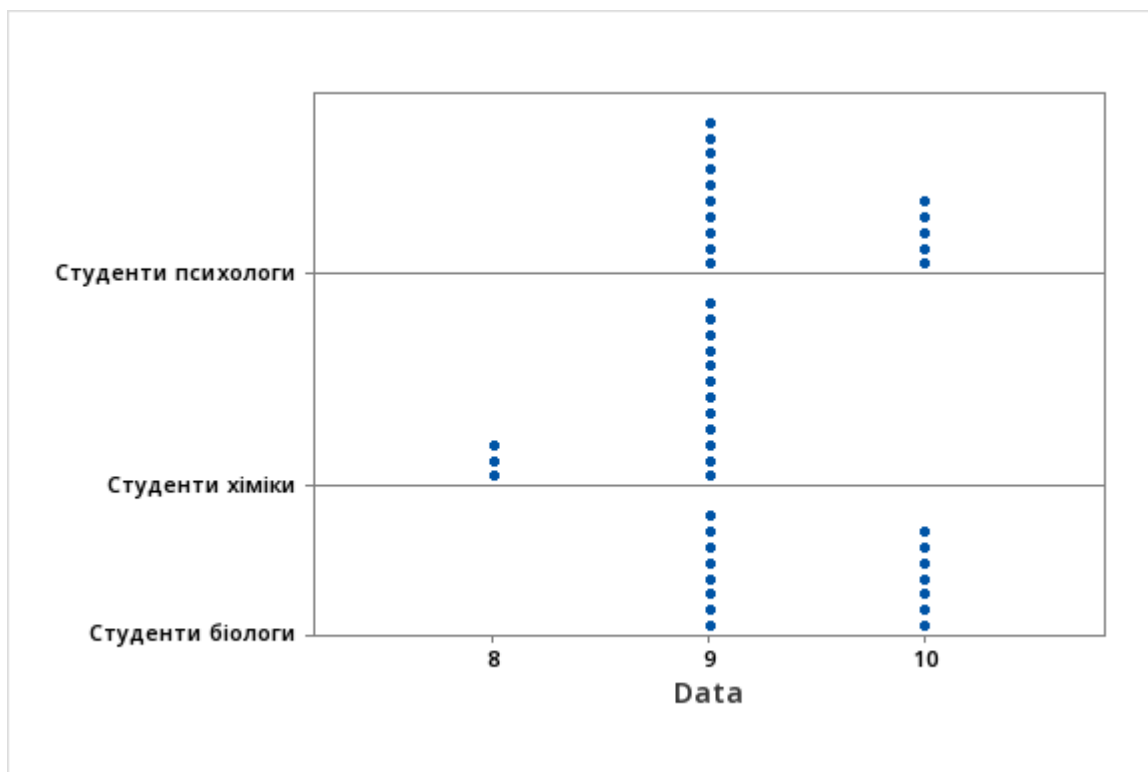


Рис. 3.11. Розподіл показників за шкалою «Мотиви, що пов'язані зі змістом праці» в трьох групах

Дані рисунку 3.11 показують, що у трьох групах дуже схожа картина за розподілом показників: так більшість показників знаходиться в межах 9 балів, невелика вірогідність у групі студентів психологів та біологів зустріти дуже велику значущість мотивів, що пов'язані зі змістом праці. Також у групі студентів хіміків дуже маленький відсоток вірогідності зустріти показники у межах 8 балів. Отже, загалом студенти всіх трьох груп при обранні напрямку навчання керувались знаннями про зміст майбутньої праці за спеціальністю та необхідністю розумової, фізичної видів діяльності в цій праці.

Графічне зображення розподілу показників за шкалою «Матеріальні мотиви» дало змогу зробити порівняльний аналіз значущості даного мотиву в трьох групах студентів. Результати представлено на рисунку 3.12.

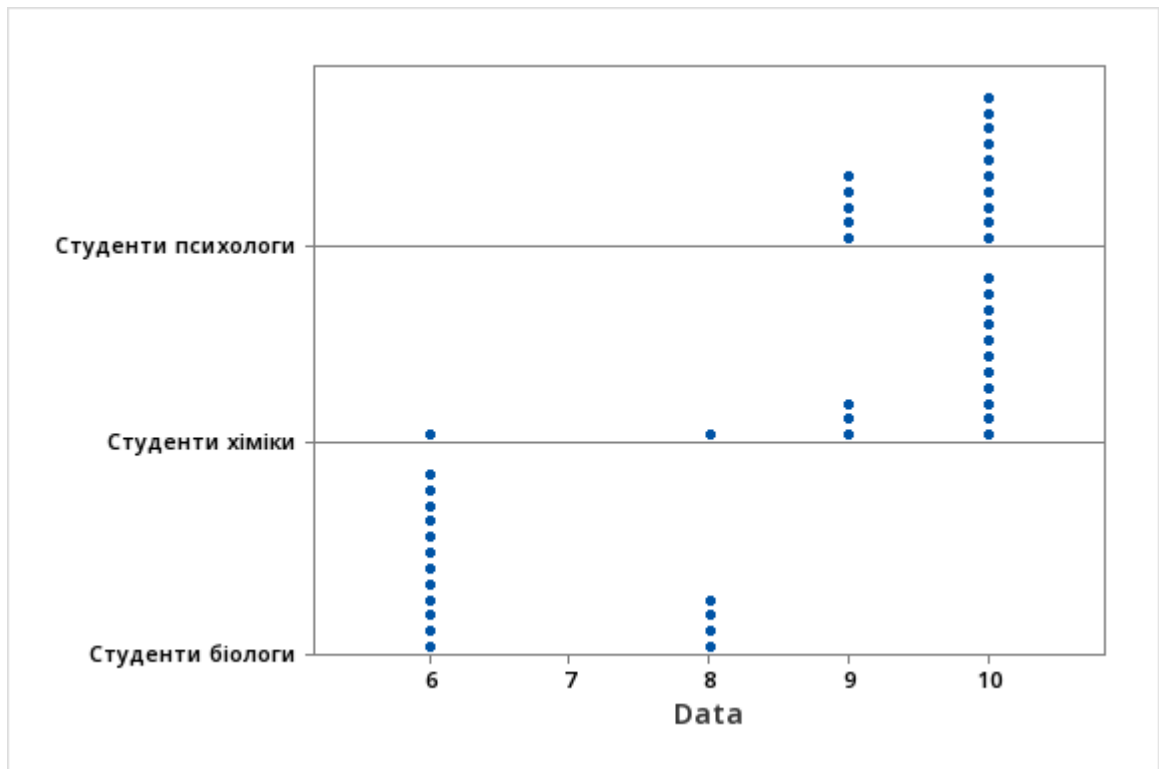


Рис. 3.12. Розподіл показників за шкалою «Матеріальні мотиви» в трьох групах

Отримані дані на рисунку 3.12 показали, що у групі студентів психологів та хіміків розподіл показників знаходиться в межах від 10 до 9 балів, тобто у респондентів в цих групах при обранні напрямку навчання важливими та домінуючими мотивами також були матеріальні мотиви: можливість отримувати певні блага за рахунок своєї праці. Водночас у групі студентів хіміків є по одному студенту що не вважають домінуючим даний мотив при обранні майбутньої професії, хоча це не знижує рівень його значущості в цьому процесі. Тоді як у групі студентів біологів найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 6 балів, дещо менша вірогідність у межах 8 балів, тобто не має чітко вираженої домінації матеріальних мотивів або її відсутності при обранні напрямку навчання.

Результати порівняльного аналізу значущості престижних мотивів в трьох групах представлено на рисунку 3.13.

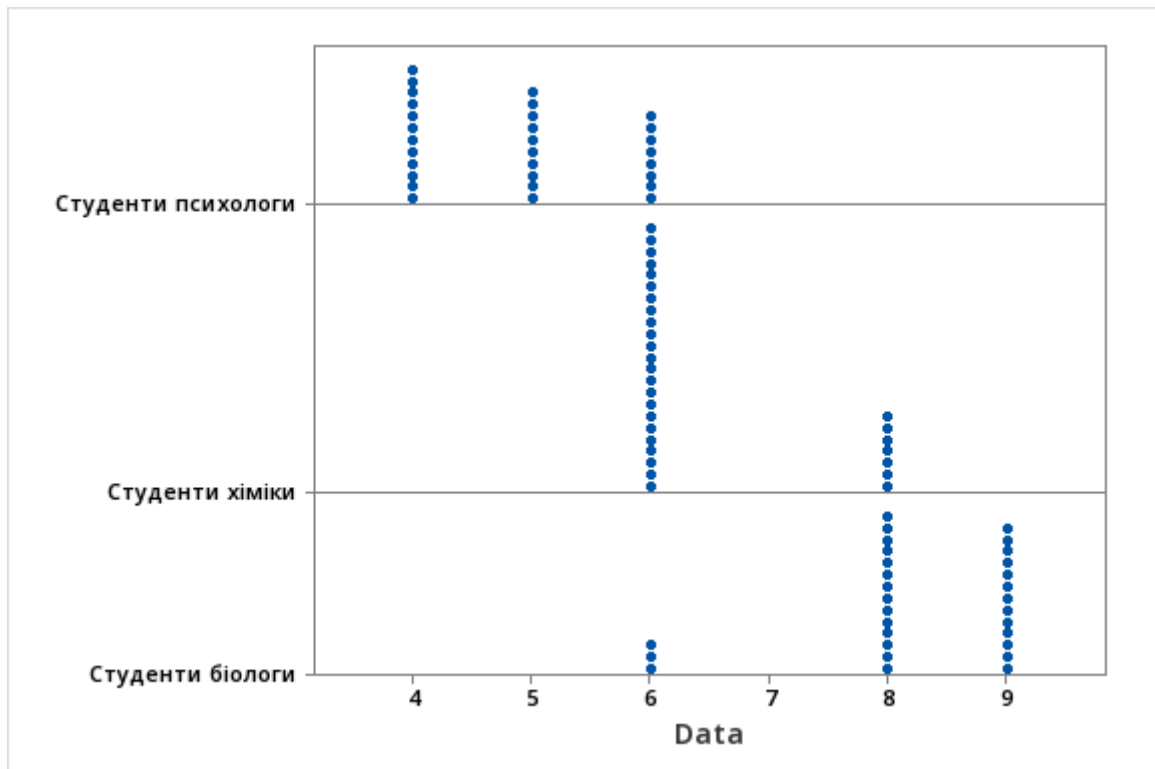
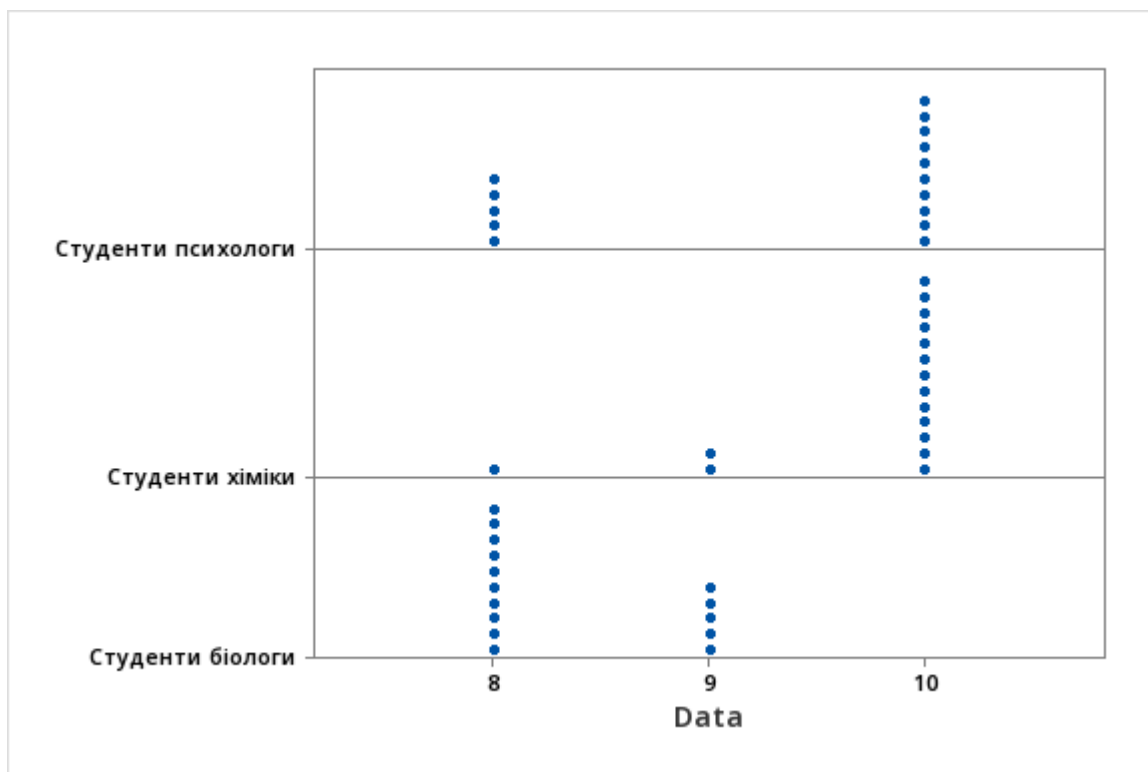


Рис. 3.13. Розподіл показників за шкалою «Престижні мотиви» в трьох групах

Дані рисунку 3.13 показують, що у групі студентів біологів розподіл показників знаходиться на 8 та 9 балах, тобто в обранні майбутньої професії та напрямку навчання для респондентів значним є саме цінність серед знайомих, можливість досягнути у майбутній професії видного положення в суспільстві. Тоді як у групі студентів хіміків найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 6 балів, маленька вірогідність у межах 8 балів, тобто при обранні напрямку навчання респонденти керувалися можливістю у майбутній професії просуватися по службі та цінністю цієї діяльності серед їх оточення. Нарешті, у групі студентів психологів найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 4 балів, дещо менша вірогідність у межах 5 балів та у межах 6 балів, проте всі ці показники свідчать про певний вплив престижних мотивів на обрання навчання на факультеті психології та соціальної роботи.

Графічне зображення розподілу показників за шкалою «Утилітарні мотиви» дало змогу зробити порівняльний аналіз значущості даного мотиву в трьох групах студентів. Результати представлено на рисунку 3.14.



**Рис. 3.14. Розподіл показників за шкалою «Утилітарні мотиви»
в трьох групах**

На рисунку 3.14 можна побачити, що у групі студентів психологів найбільша кількість студентів продемонструвала велику значущість утилітарних мотивів при обранні напрямку навчання, хоча є у групі студенти, які зазначають важливість цього мотиву, але не тотальне домінування. Тоді як у групі студентів хіміків майже всі студенти зазначили домінуючу важливість при обранні напрямку навчання особливостей вузу, праці у місті у майбутньому та можливості керувати людьми. Проте є у групі студентів хіміків респонденти, що вважають утилітарні мотиви важливими та не домінуючими, як і студенти психологи. Нарешті, у групі студентів біологів найбільша вірогідність зустрічі показників в межах 8 балів, маленька вірогідність у межах 9 балів, тобто при обранні напрямку навчання респонденти керувалися прагненням керувати людьми, роботою в місті та орієнтацією на вуз.

Таким чином, у групі студентів психологів домінуючими є соціальні, моральні, матеріальні та утилітарні мотиви, а також мотиви, що пов'язані з змістом праці. Тоді як для студентів хіміків важливими при обранні напрямку

навчання стали пізнавальні, матеріальні та утилітарні мотиви, а також мотиви, що пов'язані з змістом праці. Нарешті, студенти біологи керувалися при обранні напрямку навчання наступними мотивами: соціальними, творчими та престижними, також тими, що пов'язані з змістом праці.

3.5. Кореляційний аналіз особливостей стресостійкості студентів різних напрямків.

При переході до аналізу кореляційних зв'язків, зазначимо що, між показниками різних методик, що нами були виявлені значні взаємозв'язки. Окремо був зроблений акцент саме на зв'язок мотивів, що вплинули на обрання певного напрямку навчання та різних особливостей стресостійкості студентів. Ми послідовно розглянемо дану кореляційну структуру у студентів різних напрямків навчання. Значення коефіцієнтів кореляції Спірмена у групі студентів психологів представлені в таблиці 3.15.

Дані таблиці 3.15 показують, що у групі студентів психологів існує прямий кореляційний зв'язок між наполегливістю та рівнем мотивації успіху і уникнення невдач ($r=0,478, p<0,01$), тобто у респондентів існує взаємозв'язок між вольових та мотиваційним компонентом стресостійкості: діяльність, працездатність здобувачів, прагнення виконати намічене навіть в умовах перепон на шляху до мети буде сприяти тому, що в основі активності студентів психологів під час якоїсь справи буде лежати надія на успіх і потреба в досягненні успіху, досягненні чогось конструктивного, позитивного не дивлячись на обставини.

Отриманні данні з таблиці 3.15 показали, що у групі студентів психологів між психофізіологічними компонентами стресостійкості, а саме між рівень збудження та врівноваженістю по силі існує прямий кореляційний зв'язок ($r=0,572, p<0,01$), тобто у респондентів в залежності від збудження нервових процесів, студенти психологи будуть демонструвати збалансованість між процесами збудження та гальмування, тому в залежності від обставин,

Таблиця 3.15.

Кореляційній зв'язки між особливостями стресостійкості у групі студентів психологів

Параметри	Н	Рз	Рг	Рнп	СМ	ММ	ЕМ	ПМ
В по с.		0,572						
РМУ іУн	0,478		-0,382					
СМ				0,447				
ММ					0,577			
ЕМ				-0,547		-0,587		
ПМ					-0,677		0,777	
ТМ				0,457		0,567		-0,577
Мзп				-0,357		-0,577		0,679
Матер.м				0,647		0,577		-0,778
Прест. М						-0,879		0,879
УМ				0,747		0,577		-0,577

Примітка: Н-наполегливість, Рз- рівень збудження, Рг- рівень гальмування, Рнп- рухливість нервових процесів, В по с. - врівноваженість по силі, РМУ іУн- рівень мотивації успіху і уникнення невдачі, СМ- соціальні мотиви, ММ- моральні мотиви, ЕМ- естетичні мотиви, ПМ- пізнавальні мотиви, ТМ- творчі мотиви, Мзп- мотиви, що пов'язані зі змістом праці, Матер.м – матеріальні мотиви, Прест. М- престижні мотиви, УМ-утилітарні мотиви.

особливо у стресових ситуаціях, можна спостерігати або швидкість вмикання в роботу, працездатність, досягнення високої продуктивності або повільне включення у роботу, позамежне гальмування та втомлюваність.

Згідно з даними таблиці 3.15, у групі студентів психологів існує зворотній кореляційний зв'язок між рівнем гальмування та рівнем мотивації успіху і уникнення невдач ($r=-0,382, p<0,05$), тобто у респондентів спостерігається взаємозв'язок між психофізичним та мотиваційним компонентами стресостійкості: коли стимули легко гасяться, відбувається швидке реагування відповідним діям на прості сенсорні сигнали, як наслідок самоконтроль у відповідних діях на стимул, студенти психологи усю свою

активність будуть спрямовувати на те, щоб уникнути зриву, осуду, покарання, невдачі, а така замотивованість на невдачу, зазвичай відрізняється підвищеною тривожністю, низькою впевненістю в своїх силах.

Зазначимо, що у групі студентів психологів встановлено існування прямого кореляційного зв'язку між психофізичним компонентом стресостійкості, а саме рухливістю нервових процесів та такими мотивами обрання напрямку навчання, як соціальними, творчими, матеріальними та утилітарними ($r=0,447$, $r=0,457$, $r=0,647$ та $r=0,447$, $p<0,01$), тобто в залежності від обставин за рахунок легкого перемикання від збудження до гальмування респонденти швидше переключаються від одного виду діяльності до іншого, що сприяло тому, що при виборі напрямку навчання велике значення відіграли орієнтація на вуз, робота в місті, прагнення керувати людьми, сильно виражене бажання своєю працею сприяти суспільному прогресу, соціальна спрямованість на вищі загальнолюдські цілі, бажання бути оригінальним в роботі, вчинення наукових відкриттів та прагнення отримувати певні блага.

Водночас дані таблиці 3.15 показали, що у групі студентів психологів існує зворотній зв'язок між рухливістю нервових процесів та такими мотивами обрання напрямку навчання, як естетичні мотиви та мотиви, що пов'язані зі змістом праці ($r=-0,547$, $p<0,01$ та $r=-0,357$, $p<0,05$), тобто за рахунок легкості перемикання нервових процесів від збудження до гальмування і навпаки у респондентів відбулось виключення важливості у виборі певного напрямку навчання естетики праці, її краси, гармонії та обов'язковості сприйняття прекрасного, відсоток спрямованості на розумову і фізичну працю.

Необхідно наголосити, що були встановлені взаємозв'язки між мотивами в обранні напрямку навчання у групі студентів психологів: так, соціальні мотиви мають кореляційний зв'язок з моральними та пізнавальними мотивами ($r=0,577$ та $r=-0,677$, $p<0,01$), тобто на обрання напрямку навчання вплинули спрямованість на вищі загальнолюдські цілі і потреби, бажання розвитку моральних якостей, що знизило значущість прагнення до оволодіння

спеціальними знаннями. Проте моральні мотиви кореляють з естетичними, творчими, матеріальними, престижними, утилітарними мотивами та мотиви, що пов'язані зі змістом праці на рівні $p < 0,01$, тобто під час обрання напрямку навчання важливість розвитку моральних якостей у респондентів сприяла підвищенню значущості отримання можливостей для творчості, певних благ та прагнення керувати людьми, але це виключало прагнення до естетики, краси та знань про чіткий зміст праці, прагнення до цінності майбутньої праці серед знайомих. Тоді як, прагнення до оволодіння спеціальними знаннями у студентів психологів сприяє домінуванню важливості краси праці, значущості змісту праці та цінності її серед близьких, швидкого просування по службі, як показує пряма кореляція між пізнавальними і естетичними, престижними мотивами та мотивами, що пов'язані зі змістом праці ($r=0,777$, $r=0,679$ та $r=0,879$, $p < 0,01$), але це виключає значущість орієнтації на творчість, матеріальні блага та важливість вузу, роботи у місті ($r=-0,577$, $r=-0,778$ та $r=-0,577$, $p < 0,01$).

Значення коефіцієнтів кореляції Спірмена у групі студентів хіміків представлені в таблиці 3.16.

Таблиця 3.16.

Кореляційні зв'язки між особливостями стресостійкості у групі студентів хіміків

Параметри	Н	Рнп	СМ	ММ	ПМ	ТМ
Моральні мотиви			0,938			
Естетичні мотиви						
Пізнавальні мотиви						
Творчі мотиви			-0,919	-0,887	0,572	
Мотиви, що пов'язані зі змістом праці	0,426			-0,694		
Матеріальні мотиви	0,439			-0,436		

Продовження таблиці 3.16

Параметри	Н	Р _{нп}	СМ	ММ	ПМ	ТМ
Престижні мотиви		0,545	-0,886	-0,801		0,631
Утилітарні мотиви		0,372				

Примітка: Н-наполегливість, Р_{нп}- рухливість нервових процесів, СМ- соціальні мотиви, ММ- моральні мотиви, ПМ- пізнавальні мотиви, ТМ- творчі мотиви.

Отримані дані в таблиці 3.16 показують, що у групі студентів хіміків існує прямий кореляційний зв'язок між вольовим компонентом стресостійкості, а саме наполегливістю та такими мотивами обрання напрямку навчання, як матеріальні мотиви та мотиви, що пов'язані зі змістом праці ($r=0,426$ та $r=0,439$, $p<0,01$), тобто у респондентів повага до соціальних норм, прагнення повністю підпорядкувати їм свою поведінку, прагнення виконати намічене, мобілізація перепон на шляху до мети при втраті гнучкості сприяла підвищенню важливості при обрані напрямку навчання чітких знань про процес праці, відсоток спрямованості на розумову і фізичну працю та прагнення отримувати певні блага.

Дані таблиці 3.16 показують, що у групі студентів хіміків між психофізичним компонентом стресостійкості, а саме рухливістю нервових процесів та такими мотивами обрання напрямку навчання, як престижні та утилітарні мотиви існує прямий кореляційний зв'язок ($r=0,545$, $p<0,01$ та $r=0,372$, $p<0,05$), оскільки студенти хіміки більш інертні, тому схильні працювати за стереотипом, не люблять швидких і несподіваних змін у діяльності, мають низьку здатність перемикатися на нові види робіт вони при обрані напрямку навчання керувалися прагненням до професій, яка дозволить досягти видного положення в суспільстві та забезпечить швидке просування по службі, прагненням керувати людьми, орієнтацією на вуз, роботою в місті, легкістю праці.

Необхідно наголосити, що були встановлені взаємозв'язки між мотивами в обрані напрямку навчання у групі студентів хіміків: так, соціальні мотиви

мають кореляційний зв'язок з моральними, творчими та престижними мотивами ($r=0,938$, $r=-0,919$ та $r=-0,886$, $p<0,01$), тобто оскільки респонденти не вважають пріоритетом сприяння суспільному прогресу своєю працею, тому вони не мають вираженого мотиваційного полюсу розвитку моральних якостей, і звідці виходить, що важливіше при обранні напрямку навчання були прагнення до вчинення наукових відкриттів, отримання можливостей для творчості, прагнення до професій, яка цінується серед знайомих, дозволить досягти видного положення.

З таблиці 3.16 видно, що моральні мотиви у групі студентів хіміків корелюють з творчими, матеріальними, престижними мотивами та мотивами, що пов'язані зі змістом праці на рівні $p<0,01$, тобто під час обрання напрямку навчання не важливість розвитку моральних якостей за рахунок власної праці у респондентів підвищує значущість отримання можливостей для творчості, певних благ та прагнення керувати людьми, прагнення до цінності майбутньої праці серед знайомих, важливості змісту праці.

Тоді як, прагнення бути оригінальним в роботі, вчинення наукових відкриттів у студентів хіміків посприяло сильній вираженості прагнення до оволодіння спеціальними знаннями стосовно змісту праці хіміка, фармацевта та до досягнення видного положення в суспільстві, як показує пряма кореляція між творчими та пізнавальними, престижними мотивами ($r=0,572$ та $r=0,631$, $p<0,01$).

Значення коефіцієнтів кореляції Спірмена у групі студентів біологів представлено в додатку Б.

Дані додатку Б показують, що у групі студентів біологів існує прямий кореляційний зв'язок між вольовим компонентом стресотійкості, а саме наполегливістю та емоційним досвідом ($r=0,494$, $p<0,01$), і також з психофізичним компонентом, а саме рухливістю нервових процесів ($r=0,542$, $p<0,01$), тобто у респондентів легкість перемикавання нервових процесів від збудження до гальмування, швидкий перехід від одних видів діяльності до інших, рішучість, сміливість у поведінкових реакціях сприяють вільному

трактуванню соціальних норм, підвищенню чутливості, гнучкості, винахідливості, як наслідок відсуне відчуття великого стресового навантаження під час діяльності, незалежно від її спрямованості та характеру.

Зазначимо, що існує прямий кореляційний зв'язок між вольовим компонентом стресостійкості, а саме наполегливістю та такими мотивами обрання напрямку навчання, як пізнавальні мотиви ($=0,435$, $p<0,01$) тобто легкість перемикання нервових процесів від збудження до гальмування, швидкий перехід від одних видів діяльності до інших посприяли замотивованості при обранні напрямку навчання де можливо реалізувати прагнення до пізнання змісту праці біолога, оволодіння спеціальними знаннями.

Отриманні данні в додатку Б показують, що у групі студентів біологів між емоційним та психофізичним компонентами стресостійкості існує прямий кореляційний зв'язок: рухливість нервових процесів має пряму кореляцію з стресостійкістю ($0,351$, $p<0,05$) тобто у респондентів високий рівень супротиву стресу та соціальної адаптації можливий за рахунок здатності перемикання нервових процесів від збудження до гальмування і навпаки.

В додатку Б показано, що у групі студентів біологів між психофізіологічними компонентами стресостійкості, а саме між рівнем збудження, гальмування та врівноваженістю по силі існує кореляційний зв'язок ($r=-0,375$ та $r=-0,516$, $p<0,01$), тобто у респондентів сильніша відповідна реакція на збудження за рахунок слабкості процесів гальмування, тобто невірноваженість нервових процесів призводить до швидкого включення в роботу, але з слабким самоконтролем у поведінкових реакціях і імпульсивністю у відповідних діях на стимул.

Дані із додатку Б показують, що у групі студентів біологів між мотиваційним компонентом стресостійкості, а саме рівнем мотивації успіху і уникнення невдач та такими мотивами обрання напрямку навчання, як моральні та естетичні існує прямий кореляційний зв'язок ($r=0,389$ та $r=0,389$, $p<0,05$), тобто при невираженому мотиваційному полюсі, але з тенденцією

метизації на невдачу, що викликає підвищену тривожність студенти біологи при обрані напрямку навчання спиралися на прагнення до вдосконалення свого морального обличчя та отримання відчуття радості від майбутньої діяльності.

Необхідно наголосити, що були встановлені взаємозв'язки між мотивами в обрані напрямку навчання у групі студентів біологів: так, пізнавальні мотиви мають кореляційний зв'язок з соціальні та матеріальними мотиви ($r=0,912$ та $r=0,676$, $p<0,01$), тобто у респондентів прагнення до оволодіння спеціальними знаннями сприяло підвищенню бажання своєю працею сприяти суспільному прогресу, спрямованості на вищі загальнолюдські потреби, що також підвищує важливість матеріальних благ.

З додатку Б видно, що матеріальні мотиви кореляють з моральними, естетичними мотивами та мотивами, що пов'язані зі змістом праці на рівні $p<0,01$, тобто під час обрання напрямку навчання у групі студентів біологів важливість отримання певних благ підвищела значущість за рахунок власної праці розвивати моральні якості, бути у гармонії, відчувати красу, тому для респондентів важливі були чіткі знання про процес праці, спрямованість на розумову і фізичну працю.

Тоді як показує пряма кореляція між мотивами, що пов'язані зі змістом праці та творчими і утилітарними мотивами ($r=0,661$ та $r=0,661$, $p<0,01$) спрямованість на розумову і фізичну працю у студентів біологів посприяло дуже сильно вираженому прагненню бути оригінальним в роботі, отриманню можливостей для творчості у майбутній діяльності, що відіграло певну роль при орієнтації на певний вуз, важливості при обранні напрямку навчання можливості роботи в місті або поза містом. Останні мотиви мають кореляційний зв'язок з матеріальними мотивами ($r=0,780$, $p<0,01$), тобто прагнення отримувати певні блага підвищували орієнтацію на певний вуз, значущість особливостей роботи біолога.

Нарешті, дані додатку Б показують, що прагнення до професій, яка цінується серед знайомих, дозволяє досягти видного положення в суспільстві

у студентів біологів посприяло важливості розвитку моральних якостей у роботі, важливості отримувати естетичне задоволення від роботи та отримувати матеріальні блага, про що свідчить пряма кореляція між престижними мотвами та моральними, естетичним і матеріальними мотивами ($r=0,760$, $r=0,760$ та $r=0,479$, $p<0,01$).

Таким чином, у групі студентів психологів існує кореляційний зв'язок між вольовим, мотиваційним, психофізичним компонентами стресостійкості та мотивами у обранні напрямку навчання: соціальними, моральними, творчими, матеріальними, престижними, утилітарними мотивами. Тоді як у групі студентів хіміків існує кореляційний зв'язок між вольовим, психофізичним компонентами стресостійкості та мотивами у обранні напрямку навчання: творчими, матеріальними, престижними мотивами та мотивами, що пов'язані зі змістом праці. Нарешті, у групі студентів біологів встановлено, що вольовий, емоційний, мотиваційний, психофізичний компоненти стресостійкості корелюють між собою з усіма мотивами у обранні напрямку навчання.

Висновки до третього розділу

Дослідження вольового компоненту, а саме вольової саморегуляції у студентів різних напрямків навчання показали, що студенти психологи мають середній рівень вольової саморегуляції, наполегливості та самовладання саме тому перешкоди на шляху та стресові фактори не мають на них такого сильного впливу, тоді як студенти хіміки намагаються постійно контролювати власну поведінку та емоційні прояви, намагаються все довести до кінця, тому щось нове та несподіване буде викликати тривогу, страхи та напругу, а ось студенти біологи більш чутливі, вразливі, імпульсивні, емоційно нестійкі, проте їх вільне трактування соціальних норм, звільнення від страху перед невідомістю, готовність до сприйняття нового, несподіваного буде сприяти їх зібраності та можливості впоратись з обставинами.

Дослідження емоційного компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання показали, що студенти психологи більше стресостійкі та соціально адаптовані, але студенти хіміки все ж таки мають високий рівень стресостійкості, що надає їм змогу займатися управлінською діяльністю, що має стресогенний характер, тоді як студенти біологи витрачають багато енергії та ресурсів, тому їх ступень стресового навантаження значно вище та їх діяльність менш ефективна у стресових ситуаціях, а ніж у студентів хіміків.

Дослідження психофізичного компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання показали, що студенти психологи демонструють баланс між процесами гальмування та збудження, але студенти біологи мають більший рівень рухливості нервових процесів на відмінно від студентів психологів та хіміків; тоді як студенти хіміки мають більший рівень гальмування нервових процесів, а ніж студенти біологи та психологи.

Дослідження мотиваційного компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання показали, що у студенти психологи більш мотивовані на успіх, тоді як у студентів хіміків мотиваційний полюс має негативну спрямованість, а ось у студентів біологів не виявлено домінуючого мотиваційного полюсу.

Дослідження професійного компоненту стресостійкості студентів різних напрямків навчання показали, що у групі студентів психологів домінуючими є соціальні, моральні, матеріальні та утилітарні мотиви, а також мотиви, що пов'язані з змістом праці; тоді як для студентів хіміків важливими при обранні напрямку навчання стали пізнавальні, матеріальні та утилітарні мотиви, а також мотиви, що пов'язані з змістом праці; студенти біологи керувалися при обранні напрямку навчання наступними мотивами: соціальними, творчими та престижними, також тими, що пов'язані з змістом праці

Кореляційний аналіз показав наявність кореляційних зв'язків між важливими компонентами стресостійкості у студентів різних напрямків навчання.

ВИСНОВКИ

1. Була розкрита сутність поняття «стресостійкість» та її структурних компонентів у психологічній науці: стресостійкість – це резерви нервово-психічної енергії, стійкість діяльності окремих функціональних систем організму, здатність зберігати себе в умовах середовища, а саме свою нормальну працездатність, значущі міжособистісні зв'язки, підтримання сталої взаємодії індивіда з навколишнім середовищем, адаптація до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності. В психологічній науці у структурі стресостійкості розглядають наступні компоненти: психофізіологічний (тип, властивості центральної нервової системи); мотиваційний (сила мотивів успіху та уникнення невдач); емоційний досвід особистості, накопичений у процесі подолання негативних впливів екстремальних ситуацій; вольовий, який виражається у вольовій саморегуляції дій; професійний компонент (професійне навчання та виховання).

2. Дослідження особливостей мотиваційного, вольового, емоційного та психофізичного, професійного компонентів стресостійкості у студентів різних напрямків навчання показали, що: у студентів психологів вольовий компонент стресостійкості буде проявлятися у їх спокої та упевнені у собі, більшій активності, прояві незалежності та самостійності, рефлексії стосовно власних мотивів діяльності та за рахунок планомірної реалізації власних намірів, наполегливості у разі перешкод на шляху до мети, контролі власних емоційних проявів під час дії на них стресових факторів. Виходячи із власного емоційного досвіду студенти психологи не витрачаються енергію та ресурси на боротьбу з негативними психологічними станами, що виникають у процесі стресу, тому будь-яка діяльність, незалежно від її спрямованості та характеру стає ефективнішою. При цьому психофізіологічний компонент стресостійкості студентів психологів характеризується більшим рівнем збудженості у стресових ситуаціях, але можливістю при необхідності погасити стимули, швидшим реагуванням відповідними діями на прості сенсорні сигнали, легкістю перемикавання від збудження до гальмування, тобто у

студентів психологів процеси збудження врівноважують собою процеси гальмування та навпаки, тому вони здатні швидко переключатися від одного виду діяльності до іншого, більш продуктивні, працездатні в стресових умовах життєдіяльності. Мотиваційний компонент стресостійкості студентів психологів полягає у тому, що починаючи якусь діяльність, вони мотивовані на успіх і очікують хороших результатів. Необхідно зазначити, що професійний компонент стресостійкості, що також обумовив вибір конкретного напрямку навчання у студентів психологів виражається у соціальній спрямованості на вищі загальнолюдські цілі, прагненнях до вдосконалення свого морального обличчя, отримання певних благ та керування людьми, чітких знаннях про процес праці, орієнтації на вуз, можливості роботи в місті.

Водночас у студентів хіміків волевий компонент стресостійкості буде проявлятися через постійний самоконтроль, обмеження своїх імпульсивних проявів, розвинене почуття власного обов'язку, дотримання соціальних норм та підпорядкування їм своєї поведінки, збереження спокою під час реалізації власних намірів, а також через намагання довести справу до кінця при будь-яких умовах, що з іншого боку може формувати навіть маніакальні тенденції. За рахунок емоційного досвіду цих студентів можливо охарактеризувати як людей стресостійких, які не відчують великого стресового навантаження під час діяльності, незалежно від її спрямованості та характеру. Зазначимо, що психофізіологічний компонент стресостійкості студентів хіміків проявляється у здебільшого слабкій і запізній реакції на збудження, сильніших нервових процесах з боку гальмування, інертністю у поведінкових реакціях, тобто процеси збудження не врівноважують собою процеси гальмування, але тому студенти хіміки демонструють більш високий самоконтроль, зібраність, пильність, холоднокрівність, можуть займатися якоюсь монотонною роботою в будь-яких ситуаціях. У студентів хіміків мотивація більше пов'язана з потребою уникнути зриву, осуду, покарання, невдачі. Необхідно вказати, що професійний компонент стресостійкості, який обумовив вибір напрямку

навчання, у студентів хіміків проявляється у сильному вираженні прагнення до оволодіння спеціальними знаннями, оригінальності в роботі, вчиненні наукових відкриттів, орієнтованості на чіткі знання про процес праці та навчанні у певному вузі, прагненні до професій, яка дозволить досягти видного положення в суспільстві, керувати людьми та забезпечить швидке просування по службі.

Нарешті, у студентів біологів вольовий компонент стресостійкості виражається у більшій чутливості, гнучкості, винахідливості, вільному трактуванні соціальних норм та звільненні від страху перед невідомістю, готовності до сприйняття нового, несподіваного. При цьому у студентів біологів, враховуючи їх емоційний досвід, стресостійкість знижується зі збільшенням стресових ситуацій у житті, тому вони змушені левову частку своєї енергії та ресурсів загалом витратити на боротьбу з негативними психологічними станами. У студентів біологів психофізіологічний компонент стресостійкості має наступні особливості: більша збудженість нервової діяльності, слабкість процесів гальмування, висока здатність перемикання нервових процесів від збудження до гальмування і навпаки, імпульсивність у відповідних діях на стимул, тому студенти біологи швидше включаються в роботу і здатні переключатися з одного виду діяльності на інший, демонструють рішучість, сміливість у поведінкових реакціях в стресових ситуаціях. Водночас певного мотиваційного полюсу у студентів біологів не спостерігається, тому все буде залежати від важливості завдання, яке вони виконують. Отже, професійний компонент стресостійкості, що обумовив вибір напрямку навчання, у студентів біологів характеризується бажанням своєю працею сприяти суспільному прогресу, дуже сильним прагненням отримання можливостей для творчості, прагненням до професій, яка цінується серед знайомих та пізнанням змісту цієї професії.

3. Встановлені особливості стресостійкості у студентів різних напрямків навчання: діяльність, працездатність здобувачів, прагнення виконати намічене навіть в умовах перепон на шляху до мети буде сприяти тому, що в основі активності студентів психологів під час виконання якоїсь справи у стресових ситуаціях буде лежати надія на успіх і потреба в досягненні успіху, вони будуть демонструвати збалансованість між процесами збудження та гальмування, що відіграє певну роль в сильно вираженому бажанні своєю працею сприяти суспільному прогресу, підтримувати вищі загальнолюдські цілі та розвивати моральні якості, бажанні бути оригінальним в роботі, вчиненні наукових відкриттів та прагненні отримувати певні блага, прагненні керувати людьми орієнтації на вуз.

В основі стресостійкості студентів хіміків лежить повага до соціальних норм, прагнення повністю підпорядкувати їм свою поведінку, прагнення виконати намічене, мобілізація перепон, інертність, схильність працювати за стереотипом, чіткість знань про процес праці, прагнення отримати певні блага та керувати людьми, досягнення видного положення в суспільстві, можливість швидкого просування по службі.

Нарешті, у студентів біологів легкість перемикавання нервових процесів від збудження до гальмування, швидкий перехід від одних видів діяльності до інших, рішучість, сміливість у поведінкових реакціях, вільне трактування соціальних норм, підвищена чутливість, гнучкість, винахідливість, професійний компонент стресостійкості сприяють тому, що у студентів незалежно від спрямованості та характеру їх діяльності відсуне відчуття великого стресового навантаження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика: дис... д-ра психол. наук: 19.00.02. Дніпропетровський національний ун-т. Дніпро, 2007. 480 с.
2. Аршава І. Ф., Носенко Д. В. Суб'єктивне благополуччя і його індивідуально-психологічні та особистісні кореляти. Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Педагогіка і психологія. 2012. Т. 20, Вип. 18. С. 3-9.
3. Атаманчук Н.М. Хендмейд – спосіб підвищення стресостійкості у студентів ЗВО. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020.Том. XI. Вип. 21. С. 6-23.*
4. Афанасенко Л., І. Мартинюк, Л. Омельченко, А. Шамне, В. Шмаргун, С. Яшник. Психологія стресостійкості студентської молоді. За заг. ред. В. Шмаргуна. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2018. 198 с.
5. Білова М.Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій): автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології»; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2007. 20 с.
6. Бучек Л. І. Аналіз емоційної стійкості як прояву особливостей саморегуляції особистості: дис.канд.психол. наук: 19.00.01. Київ: Київський унт ім. Т. Шевченка, 1993. С. 111.
7. Бобро О. В. До проблеми визначення стресостійкості у осіб юнацького віку. *Молодий вчений*. 2021. № 3(2). С. 189-192.
8. Бондар А. Я., Макаренко Н. Г. Психологічні особливості стресостійкості представників стресогенних професій. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2013, Том 149. С. 49–55.

9. Бочелюк В. Й. Соціально-психологічні особливості розвитку стресостійкості особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 1. С. 37-50.
10. Бужинська С. М. Стресостійкість студентів як складник успішності навчання у ЗВО. *Габітус*. 2021. Вип. 23. С. 55-59.
11. Бурбан, Н., Гузенко І. Особливості стресостійкості й адаптивних здібностей до стресу майбутніх військовослужбовців. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 1. 2019. С.105–116.
12. Вальдман А. В. Психофізіологічна регуляція емоційного стресу. Актуальные проблемы стресса. Кишинев: «Штиинца», 1996. С. 34–43.
13. Висідалко Н. Л., Бабенко А. Психологічний аналіз стресу в навчальній діяльності студентів. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1 (40). С. 199– 201
14. Гупало С., Кулик Ю., Свідерська О. Теоретичний аналіз поняття стресостійкості як особистісного чинника професійної діяльності майбутніх психологів. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. 2020. С. 51-54.
15. Грилюк С. М., Тютюнник Л. Л. Стресостійкість особистості у контексті її адаптаційного потенціалу. *Pedagogy and psychology in the modern world: the art of teaching and learning*. 2021. С.16-20.
16. Дубчак Г. М. Психологія становлення професійної стресостійкості майбутніх фахівців соціономічних професій: автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 41 с
17. Дубчак Г. М. Порівняльний аналіз особливостей стресостійкості студентів та фахівців соціономічних професій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2018. Вип. 2. С. 31-38.
18. Дудка Т.М. Психологічні особливості стресостійкості особистості. *Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки» 2 лютого – 2 березня 2017 р. Одеса: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Одеса: Видав-во ОНУ імені І.І. Мечникова. 2017. URL: https://www.academia.edu/33301329/IVISCPSY2017_fin_pdf (дата звернення: 29.03.2023)

- 19.Єрмакова Н. О. Психологічні особливості проявів стресостійкості у сучасної молоді. *Молодий вчений*. 2020. № 11(1). С. 59-63.
- 20.Іванова І. О., Мартинюк І. А. Стиль мисленнєвої діяльності сучасної студентської молоді як науково-практична проблема. *Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія»*. Т. 12. №. 3. С. 32-43.
- 21.Когут О.О. Психологія стресостійкості особистості: монографія. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2021. 435 с.
- 22.Когут О. О. Стресостійкість особистості в сучасному вимірі соціокультурного простора. *Psychological Journal*. 2021. vol. 7. issue 7 (51.). С. 87-96.
- 23.Корольчук В. М. Психологічні засади дослідження стресостійкості особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 26. С. 183–192.
- 24.Корольчук В. М. Психологія стресостійкості особистості: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології»; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 40 с.
- 25.Кравцова О. К. Стресостійкість особистості як психологічний феномен: основні теоретичні підходи. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. 2019. Вип. 7. С. 98-117.
- 26.Кравчук С. Л. Особливості життєстійкості як фактора психологічної пружності особистості юнацького віку в умовах воєнного конфлікту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон. Херсонський державний університет, 2018 . Вип. 1. Том 1. С. 99-105.
- 27.Кравчук С. Л. Психологічні особливості емоційної лабільності та емоційної стійкості особистості юнацького віку. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології*

- імені Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець Подільський: Аксіома, 2014. Вип. 26. С. 308–325.
28. Кравчук С. Л. Психологічні особливості емоційної стійкості та самоконтролю особистості. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка*. Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. Том 10. Вип. 26. С. 467–481.
 29. Кравчук С. Л. Психологічні особливості автономності та емоційної стійкості особистості юнацького віку. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: збірник наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. № 3 (48). С. 179–187.
 30. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості: монографія. Київ : Ніка-Центр, 2007. 432 с.
 31. Кудінова М. С. Структурно-компонентний аналіз феномена стресостійкості особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2014. № 1(34). С. 156–173.
 32. Локтева С. А. Розвиток особистості і адаптація в студентському. *Психологічні науки : зб. наук. праць*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2009. – № 24. – С. 78–82
 33. Поліщук О. Психологічні компоненти стресостійкості особистості. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1348> (дата звернення: 11.06.2023).
 34. Похлестова О. Ю. Копінг як функція стресостійкості особистості. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2019. Вип. 9. С. 291–299
 35. Психолого-педагогічні умови забезпечення стресостійкості військовослужбовців. *Збірник тез доповідей Всеукраїнської науковопрактичної конференції: «Спільні дії військових формувань і правоохоронних 7 органів держави: проблеми та перспективи»*. 12 – 13 вересня 2020 року. Військова академія, м. Одеса. С. 360–362.

36. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі: Навч.- метод. посіб. / М. Й. Боришевський, С. Т. Музичук, В. В. Антоненко, Л. П. Удодова, Л. І. Пилипенко, П. Д. Фролов, Н. Д. Володарська, І. В. Мартинюк; Ін-т змісту і методів навчання. К. : ІЗМН, 1999. – С. 182-190.
37. Ришко Г. М.. Основні концептуальні теорії та підходи до вивчення феномена стресостійкості особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 22. С. 493-509.
38. Романюк В. Л. Стресореактивність і стресостійкість та психічне здоров'я особистості. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Психологія*. 022. Вип. 14. С. 9-15
39. Руда Т. Основні концептуальні теорії та підходи до вивчення феномена стресостійкості. *Вісник Прикарпатського університету. Фізична культура*. 2017. Вип. 27-28. С. 274-284.
40. Руда Т. Стрес та стресостійкість у підлітків. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2018. № 2. С. 122-129.
41. Теоретичні аспекти стресостійкості як складової психічного здоров'я у військовослужбовці в учасників ООС. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи»*. 5-6 квітня 2020 року. КНУ імені Т. Шевченка, 2020., С. 165-167
42. Тептюк Ю. О. Психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 23 с.
43. Тептюк. Ю.О. Розвиток стресостійкості соціальних працівників: від результатів експерименту до методичних рекомендацій. Психологічний супровід та соціально-педагогічна робота в закладі освіти: Теорія та практика: колективна монографія. Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2020. С. 157-165
44. Тептюк Ю.О. Психологічні умови виникнення та розвитку стресостійкості у професійній діяльності працівників соціальної сфери.

- Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки.* 2017. - №2(37). С. 47-51.
- 45.Тептюк Ю.О. Динаміка стресостійкості соціальних працівників залежно від психологічних умов її розвитку. *Polish journal of science.* 2021. №35. С. 61-64.
 - 46.Титаренко Т. М. Профілактика порушень адаптації молоді до повсякденних стресів і кризових життєвих ситуацій: навч. посіб. / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології; за наук. ред. Т. М. Титаренко. Київ: Міленіум, 2011. 272 с.
 - 47.Циганчук Т. В. Динаміка переживання стресу студентами вищих навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2011. 274 с.
 - 48.Сапельнікова Т. С. Дослідження негативних психічних станів студентів під час учбової діяльності як фактора порушення стресостійкості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.* 2018. Вип. 1(1). С. 159-163.
 - 49.Сікорська Л. Б. Психологічні умови стресостійкості майбутніх фахівців системи спеціальної освіти. *Молодий вчений.* 2017. № 5. С. 223-226.
 - 50.Ставицька О. Г. Психологічні особливості впливу стресостійкості на учбову діяльність студентів. *Психологія: реальність і перспективи.* 2018. Вип. 11. С. 144-149.
 - 51.Степова А. С. Психологічні особливості стресостійкості осіб юнацького віку. *Молодий вчений.* 2018. № 9(2). С. 314-319.
 - 52.Федорова Я. В. Стрес та його роль в навчальній діяльності студента. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39(4). – С. 290-294.
 - 53.Федорченко С.В. Реструктуризація як один з факторів впливу на рівень стресостійкості викладацького складу ВНЗ. *«Молодий вчений».* № 4 (44), 2017. С. 262-266.

- 54.Шпак М. М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. *Габітус. Гельветика*, 2022. Вип. 39. С. 199-203.
- 55.Циганчук Т. В. Підвищення стресостійкості у студентів ВНЗ. Практична психологія та соціальна робота. Київ, 2010. № 8. С. 18-30.
- 56.Цибуляк Н.Ю. Професійна стресостійкість спеціального педагога. *Науковий вісник ХДУ. Сер.: Психологічні науки*. 2019. №4. С.266-274.
- 57.Черпіта М. М., Гурич А. Ю, Джеджула О. М. Стресостійкість. *Наукові записки ВНАУ. Сер.: Соціально-гуманітарні науки*. Вінниця. ВНАУ, 2013. Вип. 2. С. 202-208.
- 58.Чистенко І. Г. Особливості адаптації учнів різних вікових груп до стресових чинників. 2013. URL: [file:///C:/Users/Moyo%20m6/Downloads/VchdpuPH_2013_114_43%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Moyo%20m6/Downloads/VchdpuPH_2013_114_43%20(2).pdf)
- 59.Яремійчук О. В. Когнітивні стилі та особливості прояву стресостійкості у студентської молоді. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. Т. 2. №. 13. С. 189-192.
- 60.Aselton, P. Sources of stress and coping in American college students who have been diagnosed with depression. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 25(3). P.119-123
- 61.Backmann J, Weiss M, Schippers MC, Martin Hoegl M. Personality factors, student resiliency, and the moderating role of achievement values in study progress. *Learn Individual Diff.* 2019. P: 39–48
- 62.Boltivets S., Korolchuk M., Korolchuk V., Myronets S., y Pozdnyshev Y. Comparative characteristics of stress-resistant and non-stress-resistant individual profiles. *Propósitos Y Representaciones*. 2021. 9(SPE2). e1102. URL: <https://doi.org/10.20511/pyr2021.v9nSPE2.1102> (дата звернення: 06.04.2023)
- 63.Chen A. Stress Resilience: Molecular and Behavioral Aspects. Academic Press, 2019. 390 p.

64. Cohen S., Kamarck T., Mermelstein, R. . A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 2019. № 24(4). C. 385-396.
65. Katunin A. P. Stress tolerance as a psychological phenomenon. *Young scientist*. 2012. Vol. 9. P. 243-246.
66. Liu Y., Wang Z., Lü W. Resilience and affect balance as mediators between trait emotional intelligence and life satisfaction. *Personality and Individual Differences*. 2020. № 15. P. 109-568.
67. Melnik Sh. Stress tolerance. How to keep calm and high efficiency in any situations. AMACOM. 2013. 272 p.
68. Schonfeld, P. (2016). The effects of daily stress on positive and negative mental health: Mediation through self-efficacy. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 16(1). P. 1–10.
69. Sinha R. Role of addiction and stress neurobiology on food intake and obesity. *Biological Psychology*. 2019. № 131. P. 5-13.
70. Shevchenko, R. (2017). The useful concept of stress and its effects on the individual. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*, 5(23), P. 27–35.

**Порівняльний аналіз основних характеристик типу нервової діяльності в
трьох групах студентів**

Параметри	Середнє значення в групі студентів психологів	Середнє значення в групі студентів біологів	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Рівень збудження	34,73	53,43	17,5	0,01
Рівень гальмування	32,93	21,57	28,0	0,01
Рухливість нервових процесів	37,5	42,53	268,5	0,01
Врівноваженість по силі	1,06	2,49	1314,5	0,05
Параметри	Середнє значення в групі студентів психологів	Середнє значення в групі студентів хіміків	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Рівень збудження	34,73	21,8	38,5	0,01
Рівень гальмування	32,93	50,97	27,5	0,01
Рухливість нервових процесів	37,5	22,33	25,0	0,01
Врівноваженість по силі	1,06	0,44	0,0	0,01
Параметри	Середнє значення в групі студентів біологів	Середнє значення в групі студентів хіміків	U-статистика Мана-Вітні	p-значення
Рівень збудження	53,43	21,8	0,0	0,01
Рівень гальмування	21,57	50,97	0,0	0,01
Рухливість нервових процесів	42,53	22,33	0,0	0,01
Врівноваженість по силі	2,49	0,44	1321,0	0,05

Таблиця

Параметри	Н	С/С	Рз	Рг	РМУ іУн	СМ	ММ	ЕМ	ПМ	ТМ	Мзп	Матер. м
С/С	0,494											
Рг			-0,375									
Рнп	0,542	0,351										
В по с.				-0,516								
ММ					0,389							
ЕМ					0,389							
ПМ	0,435					0,912						
Мзп										0,661		
Матер.м.							0,631	0,631	0,676		0,516	
Прест. м.							0,760	0,760				0,479
УМ											0,661	0,780

Примітка: Н-наполегливість, С- стресостійкість/соціальна адаптація, Рз- рівень збудження, Рг- рівень гальмування, Рнп- рухливість нервових процесів, В по с. - врівноваженість по силі, РМУ іУн- рівень мотивації успіху і уникнення невдачі, СМ- соціальні мотиви, ММ- моральні мотиви, ЕМ- естетичні мотиви, ПМ- пізнавальні мотиви, ТМ- творчі мотиви, Мзп- мотиви, що пов'язані зі змістом праці, Матер.м – матеріальні мотиви, Прест. М- престижні мотиви, УМ-утилітарні мотиви.